

نابرابری‌های فضایی و تأثیر آن بر کیفیت زندگی شهری (مطالعه موردی: منطقه ۱ و ۱۹ تهران)^۱

فرزاد بریاجی

دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

حسین حاتمی نژاد^۲

دانشیار جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران، تهران، ایران

ناصر اقبالی

دانشیار جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۱۰/۲۰ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۰۱/۲۱

چکیده

امروزه اصلی‌ترین عامل بحران‌های جوامع بشری ریشه در نابرابری‌های اجتماعی و فقدان عدالت دارد و یکی از مهم‌ترین بخش‌های این نابرابری‌ها در نواحی شهری است و این امر علت ایجاد نابرابری‌های گسترده در کیفیت زندگی شهری در سطوح جوامع مختلف است. در این پژوهش به بررسی نابرابری‌های فضایی و تأثیر آن بر کیفیت زندگی شهری در مناطق ۱ و ۱۹ کلان‌شهر تهران پرداخته شده است. روش تحقیق حاضر مبتنی بر تحقیق موضوعی است و به صورت توصیفی - تحلیلی انجام می‌گیرد و از نظر هدف کاربری است. روش گردآوری اطلاعات شامل اسنادی (کتابخانه‌ای) و پیمایشی (میدانی) است. برای جامعه آماری بر اساس فرمول کوکران و با توجه به ضریب خطای ۵٪ برای مناطق ۱ و ۱۹ تعداد ۳۲۲ پرسشنامه تعیین شده است پرسشنامه‌های تدوین شده در بین ساکنان دو منطقه توزیع گردیده است و داده‌های به دست آمده از پرسشنامه‌ها با استفاده از مدل موران و نرم‌افزار Arc GIS تجزیه و تحلیل گردید. نتایج به دست آمده نشانگر آن است که در شاخص‌های مورد بررسی در این پژوهش از جمله شاخص‌های اجتماعی، اقتصادی، زیست محیطی، فرهنگی و کالبدی از لحاظ میزان و توزیع نوع امکانات نابرابری‌هایی و تفاوت‌هایی مابین منطقه ۱ به عنوان یکی از مناطق تقریباً برخوردار کلان‌شهر تهران و منطقه ۱۹ به عنوان یکی از مناطق محروم و کمتر توسعه یافته وجود دارد و همین امر کیفیت زندگی در دو منطقه را تحت شعاع قرار داده است.

واژگان کلیدی: نابرابری فضایی، کیفیت زندگی، کلان‌شهر تهران، مدل موران.

۱- این مقاله از رساله دکتری فرزاد بریاجی به راهنمایی دکتر حسین حاتمی نژاد و مشاوره دکتر ناصر اقبالی در دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی استخراج شده است.

۲- (نویسنده مسئول) Hataminejad@ut.ac.ir

مقدمه

در عصر حاضر اصلی‌ترین عامل بحران‌های جوامع بشری ریشه در نابرابری‌های اجتماعی و فقدان عدالت دارد. یکی از مهم‌ترین بخش‌های این نابرابری‌ها در نواحی شهری است که وجود چنین نابرابری و عدم تعادل فضایی در ساکنان نواحی مختلف یک شهر، به هیچ وجه پدیده‌ای جدید در هیچ یک از شهرهای جهان نیست، اما در کشورهای در حال توسعه به دلیل فاحش بودن تفاوت‌های اجتماعی - اقتصادی و نابرابری و عدم تعادل در خدمات شهری، تفاوت فضایی شهرها تشدید شده است (Zarabi & Mousavi, 2011:28)؛ و این تفاوت فضایی در شهرها جدا از موقعیت جغرافیایی و ساختار اقتصادی و سیاسی خود، به صحنه‌ای از ناسازگاری اجتماعی بدل شده‌اند (Hataminejad & Abdi, 2008:198). در شهرهاست که طبقات متمایز اجتماعی سراسر از یکدیگر فاصله گرفته و شکاف میان فقیر و غنی پیوسته بیشتر می‌شود، گویی انسان شهرنشین با هدف ستیز بر سر کسب قدرت و به تبع آن ثروت و به انزوا کشاندن دیگری، پا به این پهنه پر آشوب گذاشته و از سرشت انسانی پاک خویش فاصله گرفته است (Ziyari at al, 2015:22). در این راستا نه تنها اجتماع انسانی طبقاتی می‌شود، بلکه فضای جغرافیایی نیز محکوم به این سرنوشت شده است. در چند دهه‌ی گذشته کشورهای رو به پیشرفت، نوعی خاص از نابرابری‌های شهری را تجربه رشد شتابان جمعیت شهری و ناتوانمند در پاسخگویی به نیاز این جمعیت که ناشی از آمادگی نداشتن برای رویارویی با این وضعیت بود نقطه‌ای شروعی برای پیدایش نابرابری مختلف شد (at al, 2013:42). در چنین شرایطی از مهم‌ترین عوامل در برنامه‌ریزی شهری، استفاده از فضاها و توزیع مناسب و به عبارتی کامل‌تر عدالت فضایی است. در این راستا کاربری‌ها و خدمات شهری از جمله عوامل مؤثر و مفیدند که با پاسخگویی به نیازهای جمعیتی، افزایش منفعت عمومی و توجه به استحقاق و شایستگی افراد می‌توانند با برقراری عادلانه‌تر، ابعاد عدالت فضایی، عدالت اجتماعی و عدالت اقتصادی را برقرار نمایند (Varesi at al, 2008:95)؛ زیرا تعادل فضایی در توزیع مراکز خدماتی در شهر و دستیابی به آن مقدمات توسعه پایدار شهری را فراهم می‌آورد و نابسامانی در توزیع منطقه‌ای و محلی باعث دوری مناطق و محلات از عدالت اجتماعی می‌گردد از این‌رو در بند اول از چشم انداز برنامه‌ی جمهوری اسلامی در افق ۱۴۰۴ به ایجاد جامعه شهری توسعه یافته، بر عدالت اجتماعی، حفظ کرامت و حقوق انسان‌ها تأکید شده است (Varesi at al, 2009:140). در نتیجه توزیع مناسب و بهینه‌ی خدمات و امکانات اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و بهداشتی در میان مناطق و نواحی یکی از مهم‌ترین عوامل جلوگیری از نابرابری‌ها و شکاف توسعه و توزیع فضایی مناسب جمعیت در پهنه سرزمین است (Zakirian at al, 2011:62). مفهوم عدالت فضایی عمدتاً در ادبیات اخیر مورد توجه قرار گرفته است که سعی در بررسی مفاهیم و عملکردهای عدالت از دیدگاه جغرافیایی دارد. تجزیه و تحلیل‌های جغرافیایی نشان داده است که ساختار فضایی شهر بر پایه‌ی مجموعه‌ای از تجارب متنوع تفسیر شده است (Visser, 2003: 99). بحث درباره مسائل مربوط به عدالت توسط هاروی، لوفور، رالز، سوگا و نویسندگان دیگر مطرح شد؛ بنابراین در عدالت فضایی، جنبه‌های فضایی که بر موقعیت عدالت تأثیر می‌گذارند، موضوع اصلی بحث ما هستند (Hellegers, 2000: 32-33). همراه با عدالت فضایی، بی‌عدالتی فضایی نیز مطرح می‌شود. بی‌عدالتی فضایی می‌تواند هم به‌عنوان یک نتیجه و هم به‌عنوان یک فرآیند در نظر گرفته شود برای مثال می‌توان از الگوهای پراکندگی که به نوبه خودشان به صورت عادلانه و ناعادلانه پخش

شده‌اند، نام برد (Iveson, 2011: 254). بر این اساس ارزیابی پراکنش جمعیت و توزیع خدمات در فضاهای شهری و کیفیت زندگی ساکنان می‌تواند در سنجش میزان عدالت اجتماعی و تأمین نیازهای اساسی شهروندان در چهارچوب طرح‌ها و برنامه‌های عمرانی، اجتماعی و اقتصادی مفید واقع شود (Zakirian at al, 2011:69). این در حالی است که شاخص‌های کیفیت زندگی مشتق علمی و منعکس‌کننده کلی احساس نه تنها فرد بلکه تمامی شهروندان است؛ بنابراین ذهنیت به حداقل رسیده و یا حذف شده و در مجموع با استفاده از روش پذیرفته، کنترل، تمرین و بررسی شده است (Young, 2008: 2). شاخص اقتصادی، ذهنی و اجتماعی همه می‌توانند باعث بهبودی در کیفیت زندگی جامعه و همچنین به‌عنوان عوامل خاص رفاه را تحت تأثیر قرار دهد (Diener, 1998:213). شاخص‌های کیفیت زندگی را می‌توان شامل معیارهای که در زندگی مردم و احساسات آن‌ها نقش اساسی دارند، دانست (Young, 2008: 3). در کل چارچوب اصلی شاخص‌های کیفیت زندگی را مضامین اجتماعی، اقتصادی، کالبدی و ویژگی‌های فردی شکل می‌دهد؛ اما شاخص‌های سلامتی و تأثیرات محیطی نیز در مطالعات کیفیت زندگی اهمیت زیادی دارند (Fryback, 2010: 2). به عبارتی دیگر بهبود در وضع کیفیت زندگی در یک شهر، از جمله در مسائل زیست‌محیطی، فرهنگی، سیاسی، نهادی، اجتماعی و اقتصادی باید صورت پذیرد تا انتظارات فرد تأمین شود (Cuadrado-Ballesteros, 2012:68).

نظریه‌های کیفیت زندگی

۱- نظریه یادگیری اجتماعی

قبل از پرداختن به نظریه یادگیری اجتماعی ارائه تعریفی از آن ضروری است. لذا، یادگیری عبارت است از تغییرات کم و بیش دائمی در رفتار که به واسطه تقویت و تمرین به وجود می‌آید. این تعریف مشتمل بر چند نکته است: اینکه یادگیری جنبه عینی دارد، عدم توجه به بهبود رفتار، توجه به تغییرات رفتار به‌طور غیر مستقیم، اشاره به تغییرات کم و بیش دائمی در رفتار شده است. از این‌رو کیفیاتی مانند خستگی و یا سازگاری در تاریکی جز یادگیری به شمار نمی‌آید. زیرا پس از زمان کوتاهی از میان می‌روند. همه نظریه‌های انگیزه و پاسخ بر پایه یادگیری قرار دارند. مبانی این نظریه بر این اصل استوار است که کیفیت زندگی، کنش اجتماعی است که از طریق فرایندهای اجتماعی، تولید، بازتولید فرا گرفته می‌شود به‌بیان‌دیگر بر تأثیرات متقابل بین رفتار و محیط تأکید دارد، و بر الگوهایی از رفتار متمرکز می‌شود که فرد آن‌ها را برای کنار آمدن با محیط در خود پرورش می‌دهد. الگوهایی که از راه تجربه مستقیم پاسخ‌های محیط به فرد، یا مشاهده پاسخ‌های دیگران کسب می‌شود. بدین ترتیب که فرد ابتدا رفتار مواجه شده با پاسخ مطلوب یا پاداش را از رفتاری که نتایج نامطلوبی به بار آورده جدا می‌کند. و آنگاه الگوی توأم با موفقیت را برگزیده و بقیه را کنار می‌گذارد (Ghaffari and Omidi, 2011: 92).

۲- نظریه آنومی دورکهایم

در نظریه کارکردگرایی برای هر یک از بخش‌های نظام اجتماعی کارکرد ساختنی تعریف می‌شود و در واقع هر موجودیتی در اجتماع جزئی از نظام اجتماعی کل محسوب می‌شود. بنابراین بر اساس تحلیل تعریف دورکیم کارکردگرایی شامل بررسی شرایط اجتماعی فرهنگی یک نظام اجتماعی است. وی موقعیتی را که به‌طور گسترده در

نظام اجتماعی توزیع می‌شود بهنجار می‌دانست. بنابراین هرگونه شرایط غیر عادی به‌عنوان آسیب تلقی می‌کرد. بر اساس رویکرد دورکیم هرگونه ناخوشی ناشی از بیماری انحراف از سلامت عمومی ایده‌آل محسوب می‌شود. او با دیدی اندامواره‌ای جامعه را نیز مانند فرد می‌بیند. با این تفاوت که فرد پس از سپری شدن عمر نهایتاً می‌میرد اما جوامع همیشه در حال رشد و تکامل است. دورکیم ضمن صحبت از انسجام و همبستگی اصطلاح وجدان جمعی را نیز مطرح می‌کند. به عقیده او این وجدان جمعی خودش را در قالب آداب و رسوم، هنجارها و قوانین نشان می‌دهد و به‌صورت فشاری از درون فرد را وادار به عمل می‌کند و به خاطر فشاری که به فرد وارد می‌کند دورکیم از آن به‌عنوان وجدان جمعی یاد می‌کند. این وجدان از جمع شدن افراد جامعه بر اساس نیازهایشان درست می‌شود. بنابراین می‌توان گفت وجدان جمعی، مجموعه‌ای از باورها به نوع جامعه بستگی دارد که در آن همبستگی مکانیکی یا ارگانیکی باشد. در جوامع ساده فرد تابع دستورات و قیدوبندهای اخلاقی است اما در جوامع پیچیده، قانون و قرارداد تعیین‌کننده است. عملکرد افراد در جوامع ساده بر اساس احساس ولی در جوامع پیشرفته بر اساس قانون و عقل است. دورکیم در کتاب مهم خود تقسیم کار معتقد است که تقسیم کار با شروع جامعه و جامعه نیز با حیات اجتماعی آغاز می‌شود. او تقسیم کار را نتیجه پیشرفت سازمان اجتماعی یا خرد و منطق انسان نمی‌داند بلکه به دلیل اختلافات زیاد میان انسانها و نیازهای متفاوت آنها تقسیم کار ضرورت پیدا می‌کند. به نظر او تقسیم کار ضمن این که یک قانون طبیعی است یک قاعده اخلاقی نیز هست و می‌تواند ملاک قضاوت درجه کمال انسانی و هم ایجاد وابستگی و همبستگی اعضا باشد. وی معتقد است گرایش‌های تقسیم کار باید از سطح قشری روابط و ساختارهای اجتماعی گذشته و به درون ساخت و نهاد اجتماعی نفوذ کند.

۳- نظریه کیفیت زندگی جهانی (مدل تلفیقی کیفیت زندگی):

این نظریه نظریه‌ای کلی است شامل سه بعد اساسی ذهنی، وجودی، عینی. کیفیت ذهنی زندگی به معنی احساس لذت فرد از زندگی است. فرد و احساسات و عقایدش را به‌صورت شخصی ارزیابی می‌کند. به عبارت دیگر، احساس رضایت فرد از زندگی منعکس‌کننده بعد ذهنی کیفیت زندگی است. کیفیت وجودی زندگی احساس لذت فرد از زندگی در سطحی عمیق‌تر است. در این دیدگاه فرض بر این است که فرد ماهیتی عمیق‌تر دارد و شایسته احترام است و می‌تواند منطبق با ماهیت خود زندگی کند. کیفیت عینی زندگی تحت تأثیر فرهنگی است که مردم در آن زندگی می‌کنند، در واقع دنیای پیرامون لذت بخش بودن زندگی فرد را تعیین می‌کند (Wentgog; Quoted by Yukhnaz, 41: 2004).

۴- نظریه نیازهای انسانی

به زبان ساده می‌توان گفت که در واقع نیاز عبارت است از شکاف میان وضعیت موجود با وضعیت مطلوب معنای دیگر نیاز عیب و نقصان است، یعنی نیاز به‌عنوان یک نوع کمبود محاسبه می‌شود. نیاز باعث ایجاد ناهماهنگی‌ها می‌شود و توسعه و رفع نیازها باعث ایجاد تعادل می‌شود، پس نیاز کوششی در جهت جبران ناهماهنگی‌ها و عدم تعادل هاست. نیاز، انسان را وادار به کنش و حرکت می‌کند و حرکت موجب رفتارهای ویژه می‌شود که این رفتارها انسان را وارد عمل می‌کنند که می‌تواند منجر به دستیابی یا عدم دستیابی به هدف شود (Fattahi, 2007). شاخص

اصلی در رویکرد نیازهای اساسی و توسعه انسانی، امید به زندگی است. به لحاظ ایدئولوژیک دویال وگوف (۱۹۹۱) بر این باورند که اگر تأمین نیازهای انسان، پیش‌نیاز مشارکت در زندگی اجتماعی است همه افراد دارای حق مسلم ارضای نیازهایشان هستند زیرا اعضای گروه‌های اجتماعی وظایفی را بر عهده دارند که بدون بر خورداری از سطح مناسبی از تأمین نیازها قادر به انجام وظایفشان نخواهد بود. به لحاظ تئوریک نیز این رویکرد چارچوبی را برای نیازهای عینی به دست می‌دهد که در دامنه وسیع تری نسبت به رویکرد ارزش‌های عام قرار دارد. دویال وگوف نیازها را به دو نوع اساسی و واسطه‌ای دسته‌بندی می‌کنند. نیازهای اساسی عبارتند از: سلامت فیزیکی و خودمختاری. در عمل سلامت فیزیکی حالتی از بهزیستی فیزیکی، روانی و اجتماعی است. خودمختاری در عمل که در رویکرد ارزش‌های عام نیز وجود داشت به معنای توانایی‌گزینش آگاهانه در خصوص این امر است که چه کاری و چگونه باید انجام شود. خودمختاری نیازمند اعتماد به نفس است که این خود به سه عامل متکی است: سلامت روانی، مهارت شخصی، توانایی‌های لازم جهت به‌کارگیری در حین مشارکت. سلامت فیزیکی و خودمختاری نیازهای مکمل یکدیگرند و بدون وجود استقلال، آزادی، انتخاب و تصمیم‌گیری، بشر به‌طور قابل توجهی از یک نیاز که مانند سلامت جسمی، نیازی اساسی به حساب می‌آید، محروم می‌شود. اگر فرد به‌مثابه یک انسان توانایی درک خواسته‌ها و اهدافش را نداشته باشد استفاده از سلامت فیزیکی هیچ ثمری نخواهد داشت. دویال وگوف، فهرستی از یازده نیاز واسطه‌ای ارائه می‌دهند که هرکدام با تأمین یکی از دو نیاز سلامت فیزیکی و خودمختاری مرتبط است، این نیازها عبارتند از ۱- مواد غذایی مغذی و آب سالم ۲- مسکن مطمئن ۳- محیط‌زیست بدون خطر ۴- کنترل زاد و ولد ۵- مراقبت بهداشتی و درمانی مناسب ۶- امنیت در دوران کودکی ۷- داشتن روابط معنادار اولیه ۸- امنیت فیزیکی ۹- امنیت اقتصادی ۱۰- آموزش مناسب ۱۱- محیط کار بی‌خطر (Ghaffari and Omidy, 2009: 26).

۵- نظریه کیفیت زندگی اجتماعی

طبق این نظریه کیفیت زندگی عبارت است از شرایطی که شهروندان در آن قادر به مشارکت در زندگی اجتماعی و اقتصادی جامعه‌اند؛ به‌صورتی که بهزیستی و توانایی بالقوه آن‌ها نیز بهبود یابد. کیفیت زندگی اجتماعی مبتنی است بر درجه تأمین اجتماعی، اقتصادی، دامنه ادغام (مشمولیت) اجتماعی، دوام و شدت همبستگی و انسجام اجتماعی بین نسل‌ها، و سطح خودمختاری و توانمندسازی شهروندان (Null, 62: 2002; Ghaffari and Omidy, 2008: 58-57). طبق این نظریه کیفیت زندگی در جامعه زمانی بالاست که شهروندان به سطحی قابل قبول از تأمین اجتماعی اقتصادی، فرصت‌ها، ادغام اجتماعی، و زندگی در اجتماعات منسجم و دارای همبستگی اجتماعی دست یابند. در کشورهای در حال توسعه در مقایسه با کشورهای توسعه یافته کیفیت زندگی در سطح پائینی قرار دارند و نابرابری‌های اجتماعی- اقتصادی در سطح مناطق درونی این‌گونه شهرها باعث تفاوت‌های آشکاری در کیفیت زندگی ساکنان آن‌ها گردیده است، با توجه به افزایش جمعیت کلان‌شهر تهران و قشربندی‌های اجتماعی مختلف، تفاوت‌های فضایی نشان می‌دهد که گروه‌های کم‌درآمد در پیرامون شهر سکنی گزیده‌اند و قشر مرفه در مقابل آن، یعنی شمال شهر تهران سکونت دارند در این پژوهش نابرابری‌های فضایی و تأثیر آن بر کیفیت زندگی شهری در دو منطقه ۱ و ۱۹ از کلان‌شهر تهران مورد بررسی قرار گرفته است.

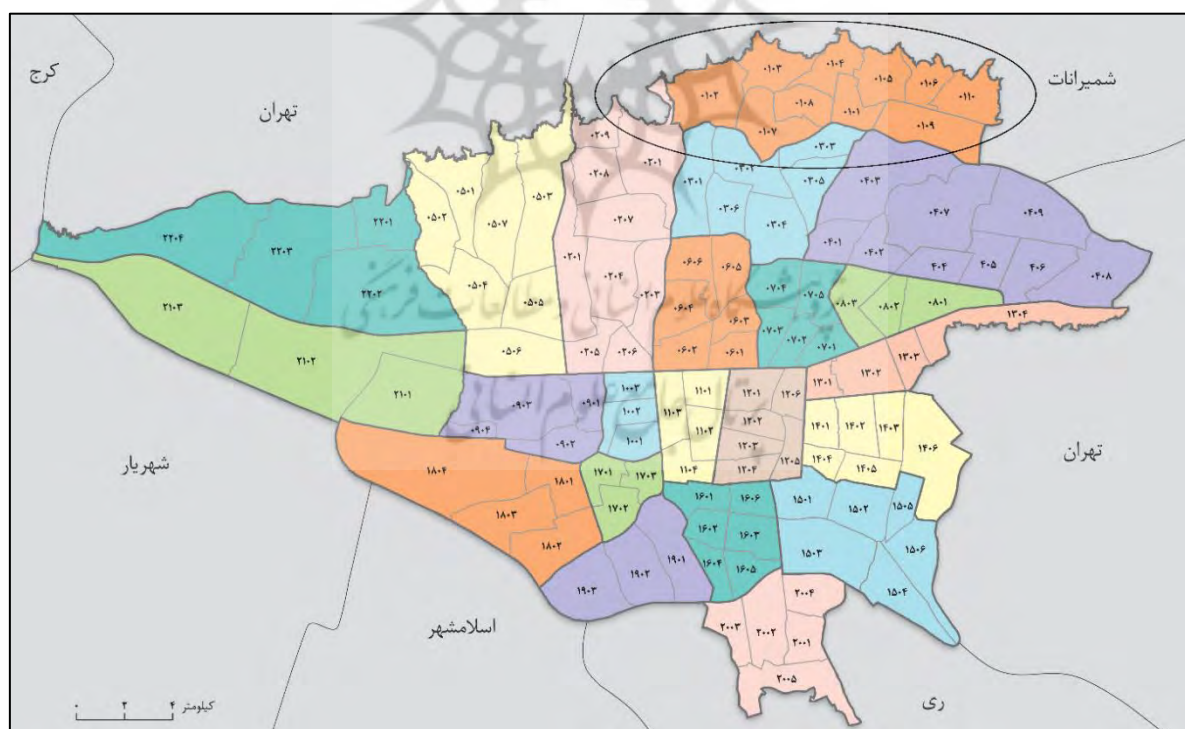
جدول ۱: شاخص‌های کیفیت زندگی از دیدگاه صاحب‌نظران

منبع	شاخص‌ها و معیارهای به کار گرفته شده
McCrea et al, 2006	شاخص‌های کیفیت زندگی اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و زیست محیطی مورد مطالعه قرار داد.
Hardi & Pinter 2006 Rinner, 2007 Talen & Shah, 2007	اظهار داشته‌اند که مؤلفه‌های فیزیکی، اجتماعی و اقتصادی هسته اصلی مطالعه کیفیت زندگی رو شکل می‌دهند.
Ghiasvand, 2008	در کیفیت زندگی ساکنان محلات شهری به فاکتورهای اجتماعی و اقتصادی اشاره می‌کند.
Faraji Malayee et al, 2011	کیفیت زندگی چهار بعد اساسی زندگی انسان یعنی ابعاد اقتصادی، ابعاد زیست محیطی، ابعاد اجتماعی و در نهایت، ابعاد فرهنگی - سیاسی را در بر گرفته است.
Ghalibaf et al, 2012	بهبود زیرساخت‌ها، وضعیت آموزشی، مسکن، فضای سبز و حمل‌ونقل، شاخص‌هایی از کیفیت زندگی شهری محسوب می‌شوند.
Barati & Yazdanpanah, 2012	۱- کیفیت دسترسی به خدمات ۲- کیفیت مسکن ۳- ارزش‌های محیط شهری ۴- امنیت اقتصادی ۵- کیفیت محیط اجتماعی
Mohammadi et al, 2017	متغیرهای سلامت اقتصادی، سلامت روانی، سلامت محیطی، سلامت جسمانی، سلامت اجتماعی و بیشترین تأثیرات را در بالا بردن میزان کیفیت زندگی در سطح شهرستان دنا داشته‌اند.
Sajjadian et al, 2017	شهرنشینی سریع و لجام گسیخته، بسیاری از فرصت‌ها را برای ارتقای کیفیت زندگی به شدت محدود و در محیط‌های مختلف شهری ناموزون و نامتعادل نموده است.

Source: Research findings, 2019

قلمرو پژوهش

منطقه یک شهرداری، در بلندای تهران و با وسعتی حدود ۶/۴۹ کیلومتر مربع بر اساس داده‌های آماری بیش از ۴۸۷ هزار نفر جمعیت را در خود جای داده است. این در حالی است که انبوه ساختمان‌های آماده و نیمه وقت در آینده‌ای نزدیک جمعیت منطقه را به مرز ۵۰۰ هزار نفر خواهد رساند.

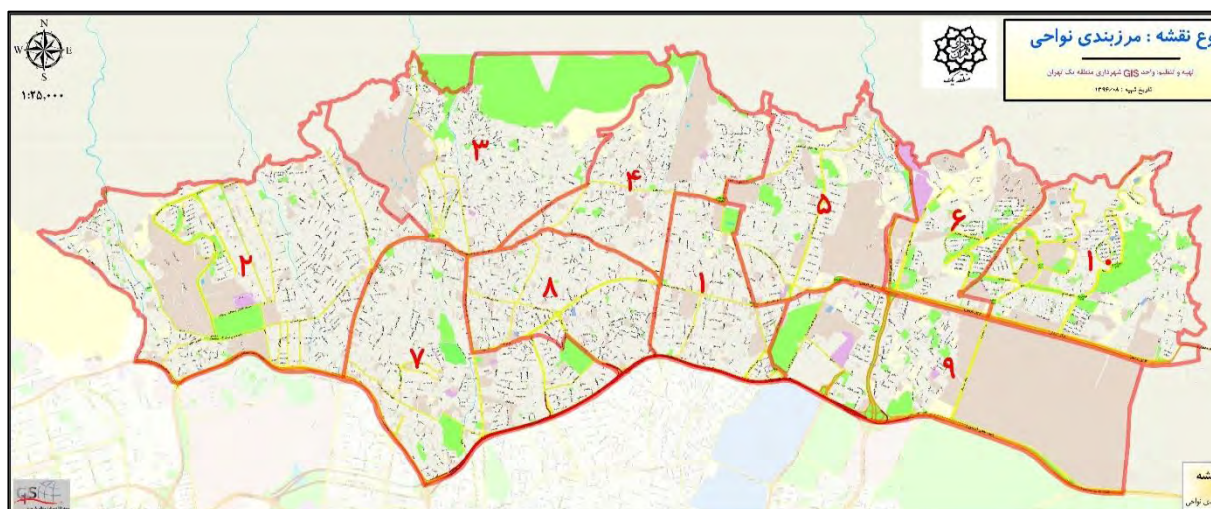

نقشه ۱: موقعیت منطقه یک در میان مناطق ۲۲ گانه شهر تهران

Source: (<http://dl.hom.ir>)

مختصات جغرافیایی این منطقه از طرف شمال محدود به ارتفاعات ۱۸۰۰ متری دامنه جنوبی کوه‌های البرز، از جنوب به بزرگراه شهید چمران حد فاصل دو راهی هتل آزادی و بزرگراه مدرس و پل آیت الله صدر و از غرب به

اراضی رودخانه درکه و از شرق نیز به انتهای بزرگراه ارتش - کارخانه سیمان و منبع نفت شمال شرق تهران محدود می‌شود.

نقشه ۲: نواحی منطقه یک تهران (http://dl.hom.ir)

منطقه یک شهرداری تهران یکی از مناطق شهری تهران است که در شمال شرقی شهر تهران واقع شده است. این منطقه از شمال به رشته کوه البرز، از غرب به رودخانه درکه، از جنوب به بزرگراه‌های شهید چمران و آیت‌الله صدر و از شرق به جاده لشکرک و پارک جنگلی کوچک محدود می‌شود. جمعیت این منطقه بر اساس سرشماری سال ۱۳۹۵ ایران، ۴۸۷۵۰۸ نفر (۱۶۶،۸۸۱ خانوار) شامل ۲۳۸۶۹۳ مرد و ۲۴۸۸۱۵ زن است. این منطقه از طرف شمال محدود به ارتفاعات ۱۸۰۰ متری دامنه جنوبی کوه‌های البرز، از جنوب به بزرگراه چمران حد فاصل دو راهی هتل آزادی و بزرگراه مدرس و پل آیت‌الله صدر و از غرب به اراضی رودخانه درکه و از شرق نیز به انتهای بزرگراه ارتش - کارخانه آسفالت و منبع نفت شمال شرق تهران محدود می‌شود. این منطقه به لحاظ طراحی شهری دارای بافتی شبه روستایی است و می‌توان آن را باغ شهر نامید. شمیران که در دامنه کوهپایه‌های البرز جنوبی واقع است، به دلیل نیمه کوهستانی بودن و ساختاری ویژه که آمیزه‌ای از شهرسازی مدرن و سنتی است، اگرچه عرصه مشکلات بیشتری در فعالیت‌های عمرانی است، اما به عنوان ساختگاهی قدیمی، با اهمیت و دارای ویژگی‌های آب و هوایی، زمینه و اقتضای کارهای عمرانی بیشتری را داشته و دارد. ویژگی‌های سیاسی و اجتماعی منطقه یک عبارت‌اند از:

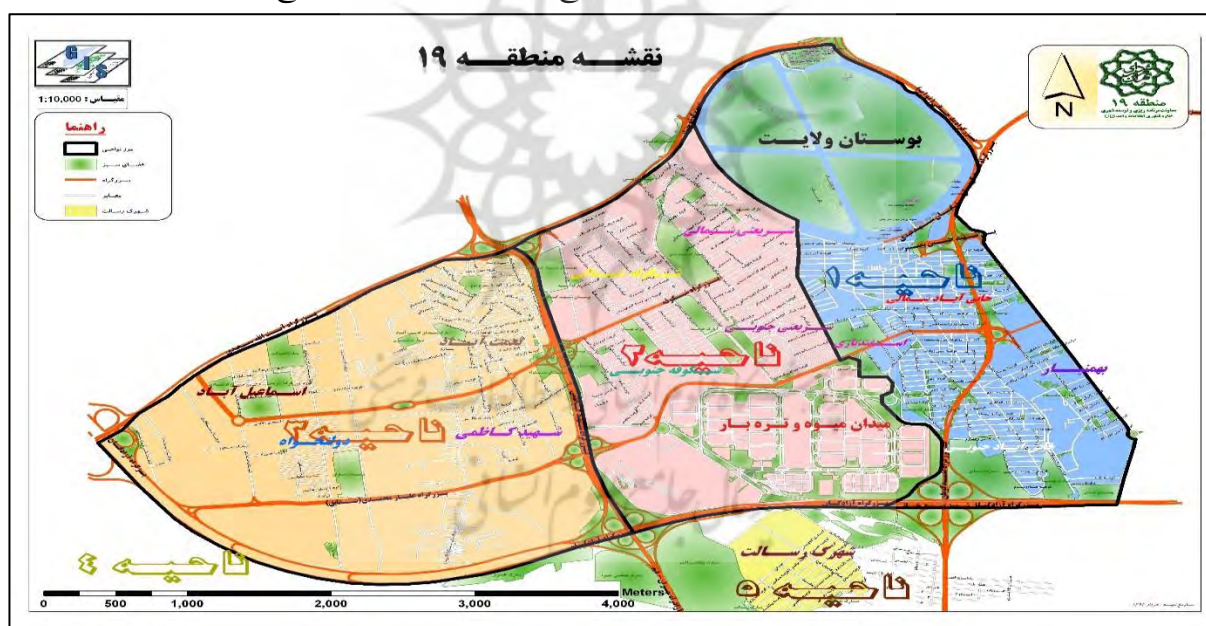
۱. مهم‌ترین قطب گردشگری طبیعی و تاریخی و اجتماعی
  ۲. دارای مطلوبیت سکونتی (سکونت شهری و بیلاقی)
  ۳. استقرار بازار تجریش
  ۴. مراکز آموزش عالی و مؤسسات درمانی
  ۵. وجود زیارتگاه‌های مهم تهران (امامزاده صالح، امامزاده علی اکبر و امامزاده قاسم)
  ۶. استقرار سفارتخانه‌ها و سازمان‌های جهانی
- دربند، درکه، توچال، کلکچال، اوین درکه و پارک‌های جمشیدیه و قیطریه از مکان‌های تفریحی و مراکز جذب گردشگر این منطقه هستند. استقرار منطقه در دامنه رشته کوه‌های البرز و موقعیت ممتاز محل در برخورداری از این

ارتفاعات، امکان افزایش جذابیت‌ها و تسهیلات و توسعه ورزش‌هایی مرتبط با کوه چون سنگ نوردی، پرواز با کایت، اسکی روی چمن و برف، ایجاد امکانات رفاهی و ورزشی شامل میادین ورزشی، استخرهای روباز زمستانی و تابستانی، سرگرمی‌های علمی و آموزشی همچون سنگ شناسی، گیاه شناسی، حشره شناسی و همچنین سرمایه گذاری‌های اساسی در قالب هتل‌های کوهستانی و پارک‌های کوهستانی را مد نظر قرار می‌دهد.

از مهم‌ترین مراکز فرهنگی این منطقه می‌توان به فرهنگسرای نیاوران و نگارخانه جماران، فرهنگسرای ملل، کاخ موزه سعد آباد، کاخ ملت و کاخ نیاوران و همچنین امامزاده صالح تجریش اشاره کرد. همچنین موزه طبیعت و حیات وحش ایران (دارآباد) و مرکز علوم و ستاره شناسی واقع در خیابان عمار از جمله مراکز علمی و تحقیقاتی و تفریحی این منطقه هستند. منطقه یک شهرداری تهران و ناحیه شمیران جزو مطلوب‌ترین مناطق تهران به جهت دارا بودن منابع طبیعی و میراث فرهنگی و تاریخی به شمار می‌آید. این منطقه از دیرباز تاکنون مکان استقرار صاحب‌منصبان دولتی - حکومتی و فعالیت‌های بین‌المللی و دیپلماتیک بوده است. شهرداری منطقه یک دارای ۱۰ ناحیه و ۲۶ محله شهری است و جمعیت آن بر اساس سرشماری سال ۱۳۹۵ برابر ۴۹۳۸۸۹ نفر است.

منطقه ۱۹

منطقه نوزده شهرداری تهران با وسعتی برابر ۸۹،۱۹ کیلومتر مربع در جنوب شهر تهران واقع شده است.

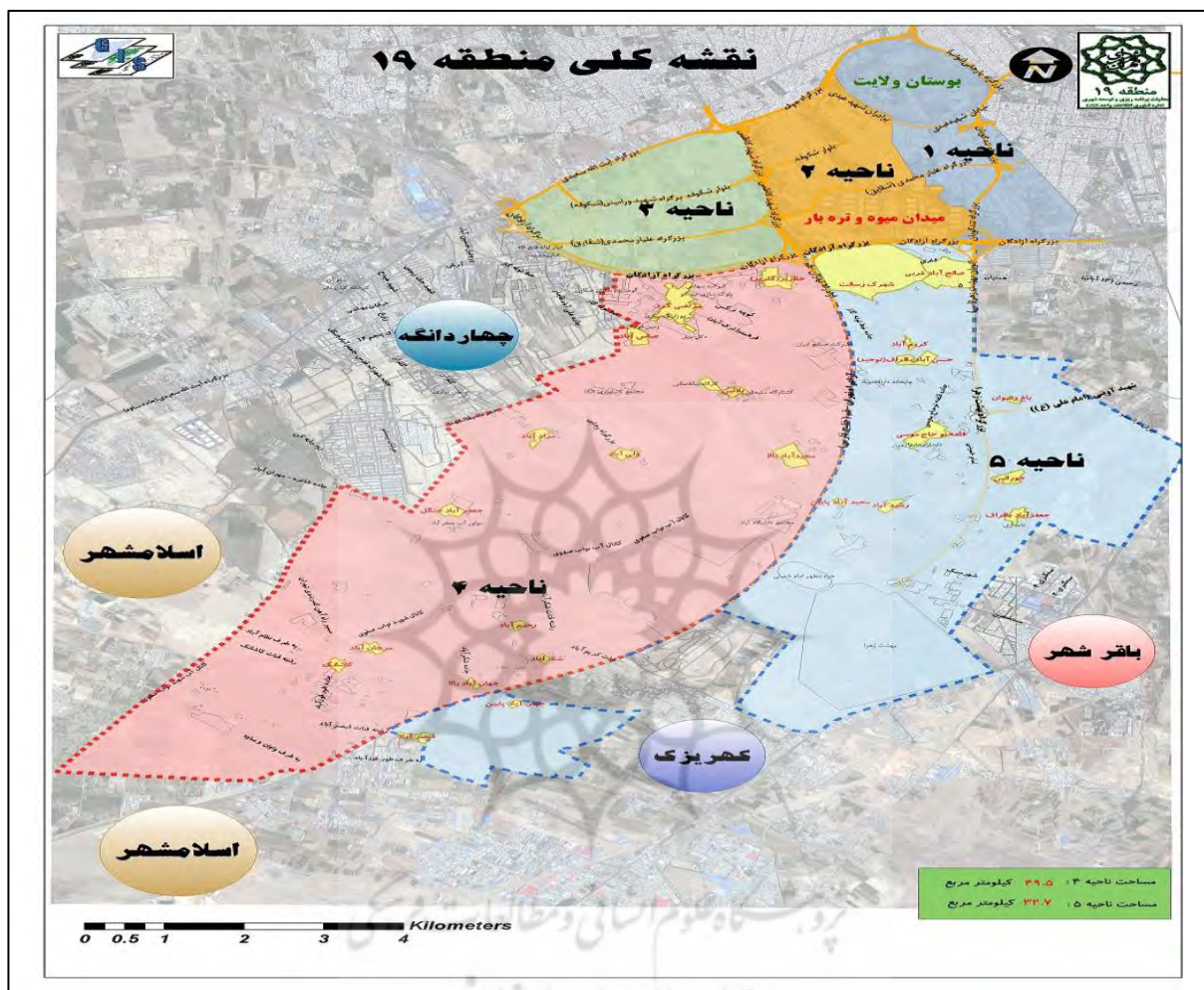

نقشه ۳: منطقه ۱۹ شهرداری تهران (http://region19.tehran.ir)

در انتها الیه جنوبی شهر تهران واقع گردیده است و در مجاورت مناطق ۱۶، ۱۷، ۱۸، ۲۰ است. این منطقه شامل محله‌های متعددی است که مهم‌ترین آن‌ها عبارت‌اند از: خانی‌آباد، شهرک شریعتی، عدل آباد، نعمت آباد، صالح آباد، دولتخواه. از جمله اماکن شاخص منطقه نیز می‌توان به کوره‌های آجرپزی، بوستان ولایت، دانشکده شریعتی، دانشگاه آزاد شهرری، دانشکده بین‌المللی دندانپزشکی پردیس، میدان تره بار مرکزی شهر تهران و بهشت زهرا و مرقد مطهر امام راحل (ره) و مرکز خرید و فروش همگانی خودرو اشاره نمود. منطقه نوزده از شمال به اتوبان جوانه، از جنوب به اتوبان آزادگان، از شرق به اتوبان نواب، خیابان بهمنیار و از غرب به اتوبان آیت الله سعیدی

محدود می‌شود. این منطقه از بافتی قدیمی برخوردار است و شامل محله‌های متعددی است که مهم‌ترین آن‌ها عبارت‌اند از: خانی‌آباد نو، شهرک شریعتی، عبدالآباد، نعمت‌آباد، صالح‌آباد، دولت‌خواه، شهرک احمدیه و شهرک بخارائی. این منطقه با مناطق ۱۶، ۱۷، ۱۸ و ۲۰ همجوار است و دارای ۵ ناحیه و ۱۲ محله است و براساس سرشماری سال ۱۳۹۵ جمعیت منطقه ۱۹ برابر ۲۵۵۵۳۳ هزار نفر است.

نقشه ۴: نواحی منطقه ۱۹ شهرداری تهران (http://region19.tehran.ir)

با توجه به شرایط جغرافیایی منطقه ۱۹ که در حاشیه جنوبی تهران قرار گرفته و بعنوان دروازه جنوبی شهر محسوب می‌شود، روزانه پذیرای انبوه مسافری استان‌های جنوبی کشور و زائرین حرم مطهر حضرت امام (ره) است. افتخار هم‌جواری با صحن مطهر امام خمینی (ره) این منطقه از امتیاز ویژه‌ای برخوردار نموده است.

۱. جمعیت منطقه بر اساس سال ۱۳۹۵: ۲۵۵۵۳۳ نفر

۲. جمعیت ناحیه یک در سال ۹۵، ۱۹۴۶۰

۳. جمعیت ناحیه دو در سال ۹۵، ۹۸۱۳۹

۴. جمعیت ناحیه سه در سال ۹۵، ۶۷۹۳۴

۵. وسعت منطقه: ۹۶۲۵ هکتار

۶. تراکم خالص جمعیتی سال ۹۰ در کل ۵ ناحیه: ۲۴/۹ نفر در هکتار

۷. تراکم خالص جمعیتی سال ۹۰ در محدوده قانونی (۳ ناحیه: نواحی ۱، ۲ و ۳): ۱۱۶ نفر در هکتار
این منطقه از شمال به اتوبان جوانه و اتوبان آیت‌الله سعیدی، از جنوب به اتوبان آزادگان، از غرب به اتوبان آیت‌الله سعیدی و اتوبان آزادگان و از شرق به اتوبان نواب و خیابان بهمنیار محدود شده است.

بحث و یافته‌ها

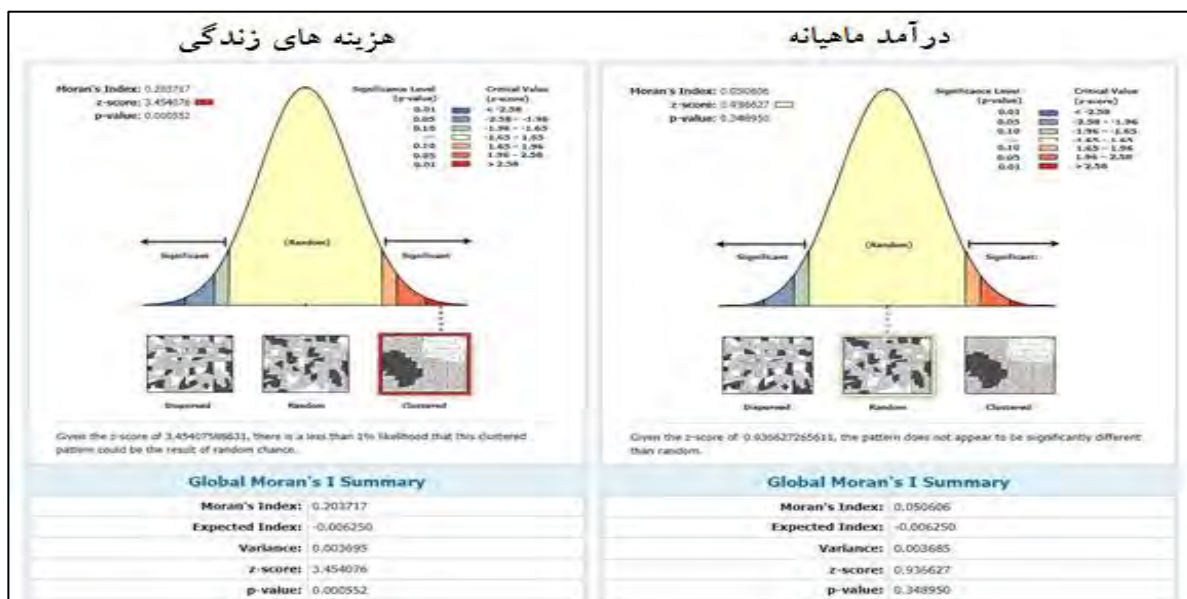
نوع پژوهش از نظر هدف کاربردی است و روش تحقیق در آن، توصیفی تحلیلی است. شیوه گردآوری داده‌ها اسنادی (کتاب‌ها، مقالات، مجله‌ها و نشریات مختلف داخلی و خارجی و ...)، پیمایشی (مراجعه حضوری به محدوده مورد پژوهش و ثبت اطلاعات از طریق مشاهده، نظرسنجی، مصاحبه با گروه‌های مختلف مرتبط با موضوع و نیز پرسش‌نامه) است. با توجه به اینکه یکی از اهداف تحقیق تحلیل نابرابری‌های فضایی کیفیت زندگی در دو منطقه است، جهت دستیابی به اطلاعات از پرسش‌نامه استفاده شده است که بر اساس حجم نمونه که توسط فرمول کوکران و با توجه به ضریب خطای ۵ درصد تعداد ۳۲۲ عدد تعیین شده است و چون پرسشنامه‌ها باید به صورت مکانی باشند با استفاده از ابزار Fishnet در نرم افزار Arc GIS اقدام به تقسیم مناطق به بلوک‌هایی گردیده و پرسشنامه‌ها پس از کدگذاری در هر بلوک تقسیم شده است و نیز برای تجزیه و تحلیل اطلاعات به دست آمده از نقشه‌های تهیه شده از نرم‌افزار Arc GIS و با استفاده از مدل موران انجام شده است، به طور کلی اگر مقدار شاخص موران بزرگ‌تر از صفر باشد، داده‌ها دارای خود همبستگی فضایی و دارای الگوی خوشه‌ای هستند و اگر مقدار شاخص موران نزدیک عدد منفی یک باشد، آنگاه داده‌ها از هم گسسته و پراکنده می‌باشند؛ به عبارت دیگر اگر مقدار شاخص موران کمتر از صفر باشد، پراکنش فضایی دارای الگوی پراکنده است.
حجم نمونه این پژوهش با استفاده از فرمول کوکران به شرح زیر انتخاب شد:

$$n = \frac{\frac{t^2 pq}{d^2}}{1 + \frac{1}{N} \left(\frac{t^2 pq}{d^2} - 1 \right)}$$

در این فرمول، n نماد حجم نمونه، N نماد حجم آماری، t نماد پوشش آماری، p و q نسبت توزیع صفت و عدم توزیع آن در جامعه و d نماد ضریب خطای نمونه‌گیری است. (Hafeznia, 2014, 167)
در این تحقیق شاخص‌های کالبدی، اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی کیفیت زندگی را در دو منطقه ۱ و منطقه ۱۹ از کلان‌شهر تهران مورد بررسی قرار دادیم. منطقه ۱ در شمال تهران واقع شده است و سیمای ظاهری آن نشان می‌دهد که از لحاظ کالبدی سیمای کاملاً متفاوتی با منطقه ۱۹ دارد و جزء مناطق برخوردار بشمار می‌رود و منطقه ۱۹ که در جنوب تهران است از لحاظ کالبدی با منطقه ۱ متفاوت است.

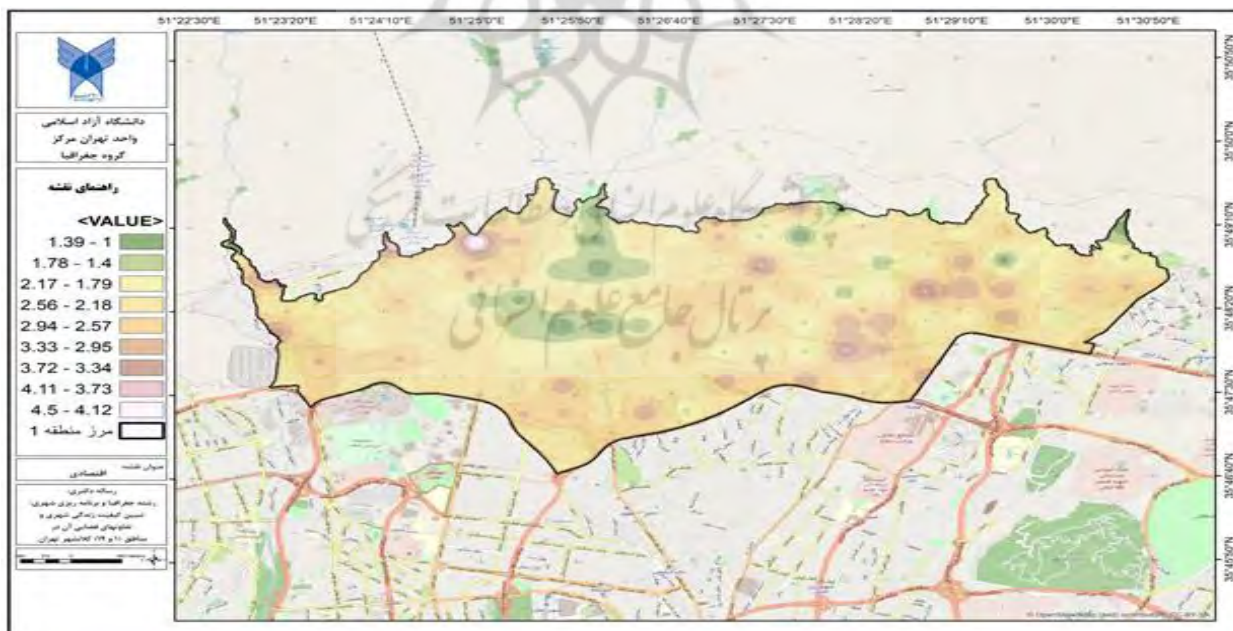
مدل موران مربوط به شاخص‌های اقتصادی منطقه ۱ کلان‌شهر تهران

بر اساس داده‌های به دست آمده از شاخص موران ضریب موران برای درآمد ماهیانه در منطقه ۱ کلان‌شهر تهران (۰/۰۵۰۶۰۶) به دست آمد که بیانگر الگوی تصادفی اندکی به سمت الگوی خوشه‌ای است. همچنین میزان ضریب موران برای رضایت از هزینه‌های پرداختی مسکن در منطقه ۱ کلان‌شهر تهران (۰/۲۰۳) به دست آمد که بیانگر الگوی به صورت خوشه‌ای است که هر چه به سمت عدد ۱ تمایل داشته باشد نشان از تمرکز بالاتر دارد.

شکل ۱: موران مربوط به شاخص های اقتصادی منطقه ۱ کلان شهر تهران ۲۰۱۹ Source: authors, 2019

در نقشه نهایی (۱)، مربوط به ویژگی های اقتصادی منطقه ۱ کلان شهر که با توجه به طیف لیکرت انجام گرفته است هر چه عدد (ارزش) به عدد ۵ نزدیک تر باشد وضعیت منطقه بهتر و هر چه عدد به سمت ۱ نزدیک تر باشد وضعیت منطقه بدتر خواهد بود. بر این اساس همچنان که در نقشه (۱) مشاهده می شود بیشتر ساکنان منطقه در رده ارزش های ۱،۷۹ تا ۳،۳۳ قرار دارند لذا می توان گفت که وضعیت اقتصادی مردم منطقه ۱ کلان شهر تهران متوسط و بالای متوسط است.

نقشه ۵: ویژگی های اقتصادی حاصل از برآیند مدل موران منطقه ۱ کلان شهر تهران ۲۰۱۹ Source: authors, 2019

مدل موران مربوط به شاخص اجتماعی منطقه ۱

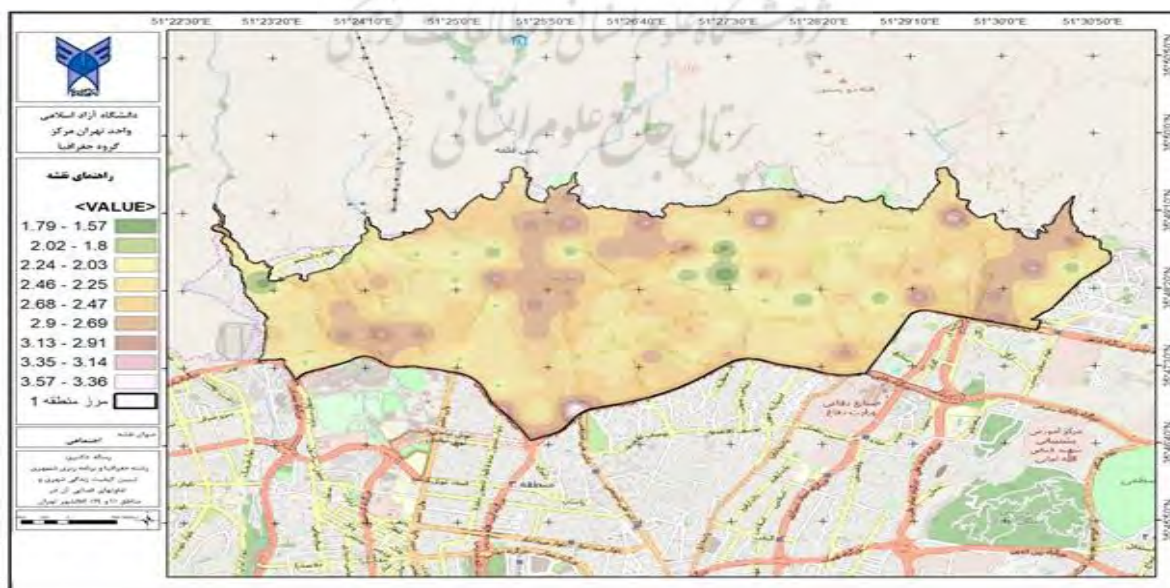
بر اساس داده های به دست آمده از شاخص موران میزان ضریب موران برای وجود خطرات زیاد برای رفت و آمد ساکنین در هنگام شب در منطقه ۱ کلان شهر تهران (۰/۱۰۷) به دست آمد که بیانگر الگوی به صورت خوشه ای

است. همچنین موران مربوط به رضایت از زندگی در محله (محیط) نیز در منطقه ۱ کلانشهر تهران (۰/۱۵۶) به دست آمد که بیانگر الگوی به صورت خوشه‌ای است. در بقیه معیارها الگوهای به دست آمده به صورت تصادفی بوده است.

شکل ۲: موران مربوط به شاخص‌های اجتماعی منطقه ۱ کلانشهر تهران (Source: authors, 2019)

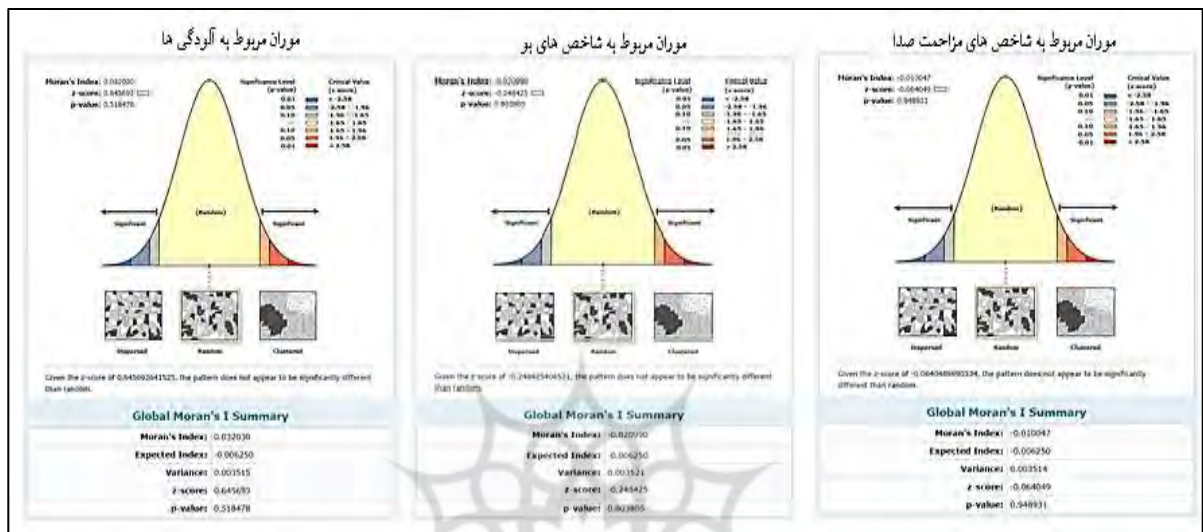
با توجه به نقشه نهایی (۲)، ویژگی‌های اجتماعی به دست آمده از منطقه ۱ کلانشهر تهران می‌توان گفت که بیشتر ساکنان منطقه به لحاظ ویژگی‌های اجتماعی ارزش‌های (عدد) ۲,۰۳ تا ۳,۱۳ را به خود اختصاص داده‌اند. بر این اساس می‌توان گفت که وضعیت ساکنان منطقه ۱ کلانشهر تهران به لحاظ ویژگی‌های اجتماعی وضعیت متوسط رو به بالا را دارا هستند.

نقشه ۶: نقشه نهایی مربوط به ویژگی‌های اجتماعی حاصل از مدل موران منطقه ۱ کلانشهر تهران (Source: authors, 2019)

مدل موران مربوط به شاخص های زیست محیطی منطقه ۱

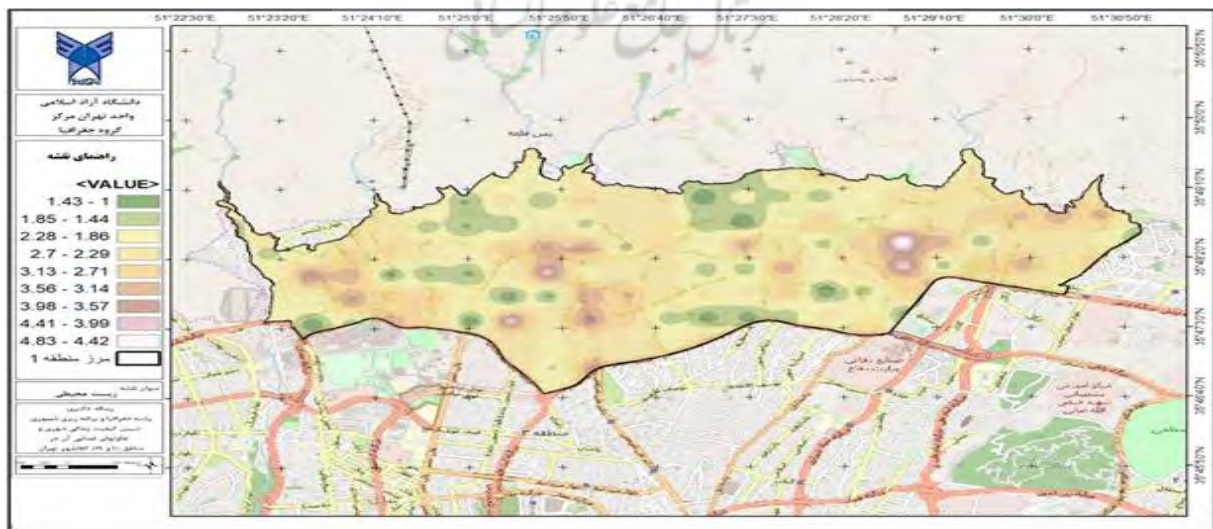
برای شاخص موران کلی ناشی از صدای فعالیت های مزاحم موجود در منطقه ۱ کلان شهر تهران عدد (۰/۰۱۰۰-) به دست آمد که نشان از منفی بودن عدد موران دارد و بر این اساس داده ها از هم گسسته و پراکنده می باشند. شاخص موران کلی ناشی از بوی فعالیت های مزاحم موجود در منطقه ۱ کلان شهر تهران عدد (۰/۰۲۰۹-) به دست آمد که نشان از منفی بودن عدد موران دارد و بر این اساس داده ها از هم گسسته و پراکنده می باشند. همچنین برای شاخص

موران کلی ناشی از آلودگی های صوتی فعالیت های مزاحم موجود در منطقه ۱ کلان شهر تهران عدد (۰/۰۳۲۰) به دست آمد که نشان از الگوی تصادفی اندکی به سمت الگوی خوشه ای است.

شکل ۳: موران مربوط به شاخص های زیست محیطی منطقه ۱ تهران Source: authors, 2019

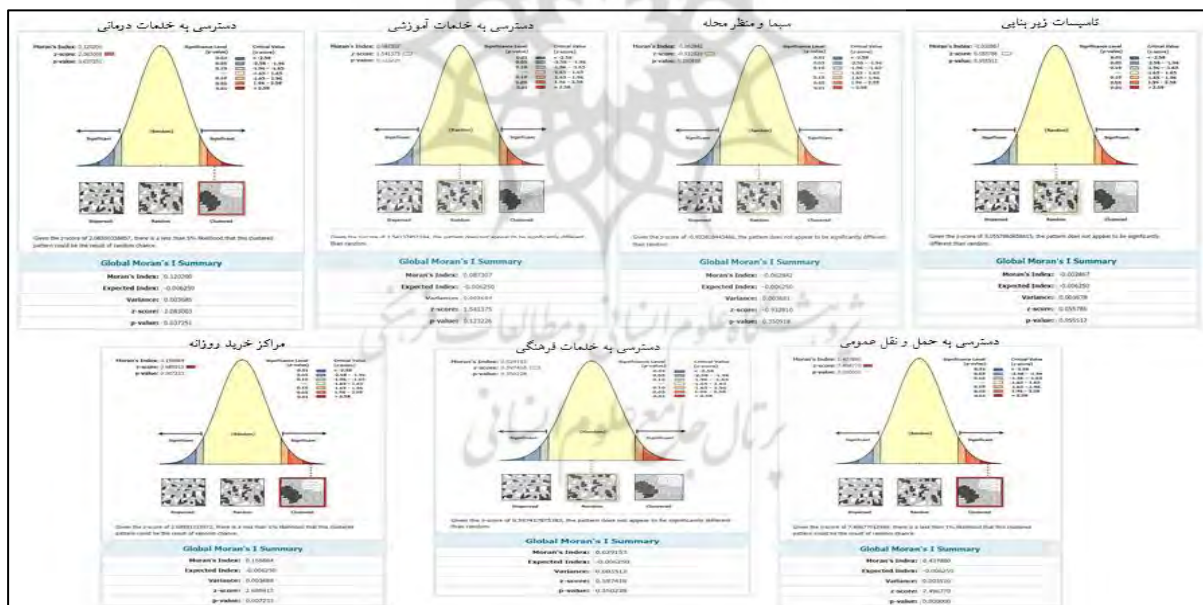
با توجه به نقشه نهایی (۳)، مربوط به مسائل زیست محیطی منطقه ۱ کلان شهر تهران می توان نتیجه گرفت که بیشتر عدد ارزشی در منطقه مابین ۱ تا ۲/۷۸ است. بر این اساس می توان گفت که وضعیت منطقه ۱ کلان شهر تهران به لحاظ شاخص های زیست محیطی مورد بررسی مناسب نیست و همین امر یکی از تهدیدهای مهم پیش روی ساکنان منطقه است.

نقشه ۷: شاخص های کلی موران زیست محیطی منطقه ۱ کلان شهر تهران Source: authors, 2019

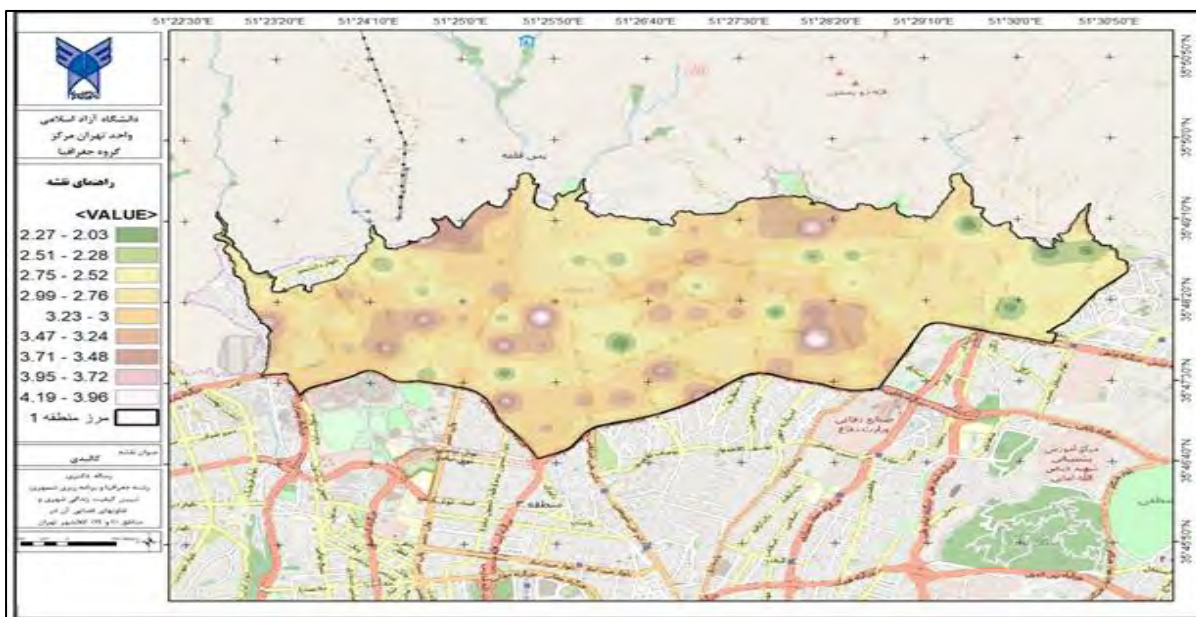
مدل موران مربوط به شاخص‌های کالبدی منطقه ۱

میزان ضریب موران برای دسترسی به تأسیسات زیربنایی در منطقه ۱ کلان‌شهر تهران (۰/۰۰۲۸-) است مقدار شاخص موران عدد منفی است، بنابراین داده‌ها برای این امر از هم گسسته و پراکنده می‌باشند. همچنین میزان ضریب موران برای دسترسی به تأسیسات زیربنایی در منطقه ۱ کلان‌شهر تهران (۰/۰۶۲۸-) است مقدار شاخص موران عدد منفی است، بنابراین داده‌ها برای این امر از هم گسسته و پراکنده می‌باشند. برای میزان دسترسی به خدمات آموزشی در منطقه ۱ کلان‌شهر تهران (۰/۰۸۷۳+) به دست آمد که بیانگر الگوی تصادفی اندکی به سمت الگوی خوشه‌ای است. از طرف دیگر ضریب موران برای دسترسی به خدمات درمانی در منطقه ۱ کلان‌شهر تهران (۰/۱۲۰+) به دست آمد که بیانگر الگوی به‌صورت خوشه‌ای است. شاخص موران جهت برآورد کلی شاخص حمل‌ونقل عمومی در منطقه ۱ کلان‌شهر تهران عدد (۰/۴۳۸+) به دست آمد که بیانگر الگوی به‌صورت خوشه‌ای است این نتیجه مؤید تمرکز شاخص حمل و نقل عمومی در محدوده مورد مطالعه است. شاخص موران جهت برآورد کلی شاخص فرهنگی در منطقه ۱ کلان‌شهر تهران عدد (۰/۰۲۹۱+) به دست آمد که بیانگر الگوی تصادفی بوده است که با توجه به ماهیت کلی اندکی مایل به الگوی متمرکز و تمرکزگرایی در این محدوده دارد. میزان ضریب موران برای دسترسی به مراکز خرید روزانه در منطقه ۱ کلان‌شهر تهران (۰/۱۵۶+) به دست آمد که بیانگر الگوی به‌صورت خوشه‌ای است.

شکل ۴: موران مربوط به شاخص‌های کالبدی منطقه ۱ تهران Source: authors, 2019

با توجه به نقشه نهایی (۴)، مربوط به شاخص‌های کالبدی در منطقه ۱ کلان‌شهر تهران می‌توان نتیجه گرفت که بیشتر عدد ارزشی در منطقه مابین ۲/۵۲ تا ۳/۷۱ است. بر این اساس می‌توان گفت که وضعیت منطقه ۱ کلان‌شهر تهران به لحاظ شاخص‌های کالبدی متوسط و متوسط رو به بالا است و وضعیت منطقه در بخش شمال شرقی و جنوب شرقی تا حدی نامطلوب بوده است.

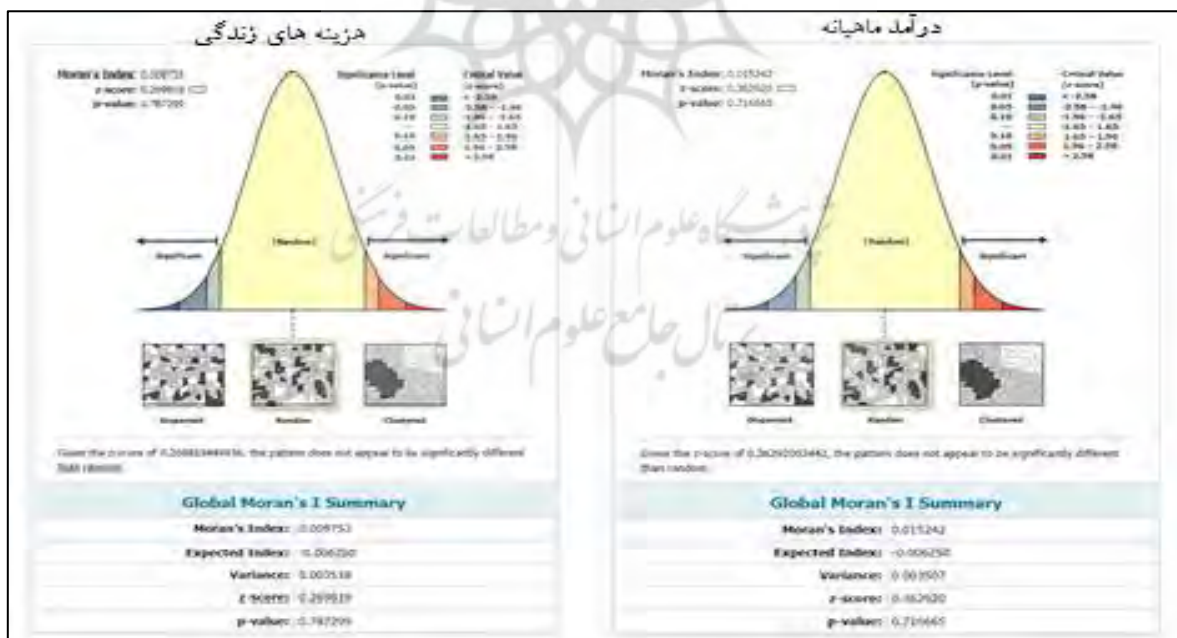

نقشه ۸: نقشه نهایی مربوط به شاخص های کالبدی موران منطقه ۱ کلان شهر تهران

Source: authors, 2019

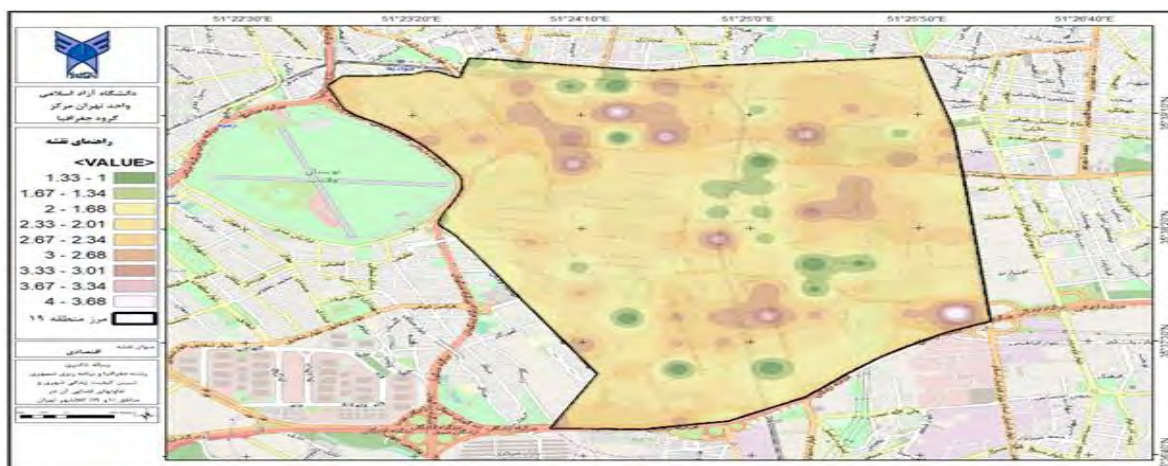
مدل موران مربوط به شاخص های اقتصادی منطقه ۱۹

میزان ضریب موران برای میزان رضایت از درآمد ماهیانه در منطقه ۱۹ کلان شهر تهران (۰/۰۱۵۲) به دست آمد که بیانگر الگوی تصادفی است. همچنین میزان ضریب موران برای میزان رضایت از هزینه های زندگی در منطقه ۱۹ کلان شهر تهران (۰/۰۰۵۸) به دست آمد که بیانگر الگوی تصادفی است.

شکل ۵: موران مربوط به شاخص های اقتصادی منطقه ۱۹ Source: authors, 2019

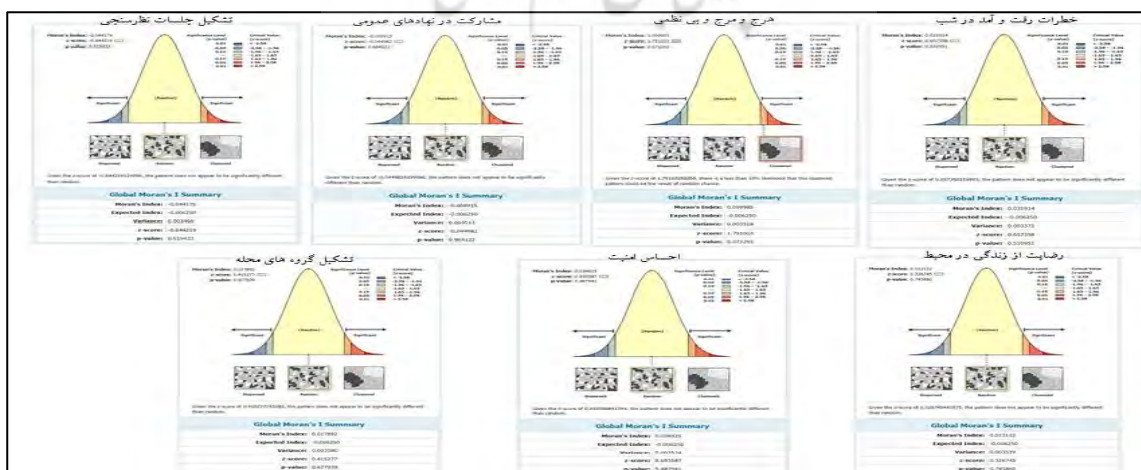
با توجه به نقشه نهایی (۵)، مربوط به شاخص های اقتصادی در منطقه ۱۹ کلان شهر تهران، می توان نتیجه گرفت که بیشتر عدد ارزشی در منطقه مابین ۱ تا ۳ است. بر این اساس می توان گفت که وضعیت منطقه ۱۹ کلان شهر تهران به لحاظ شاخص های اقتصادی مناسب نیست و بخش عمده ای از منطقه با مشکلات اقتصادی روبرو است.

نقشه ۹: نقشه نهایی شاخص‌های اقتصادی موران منطقه ۱۹ کلانشهر تهران Source: authors, 2019

مدل موران مربوط به شاخص‌های اجتماعی منطقه ۱۹

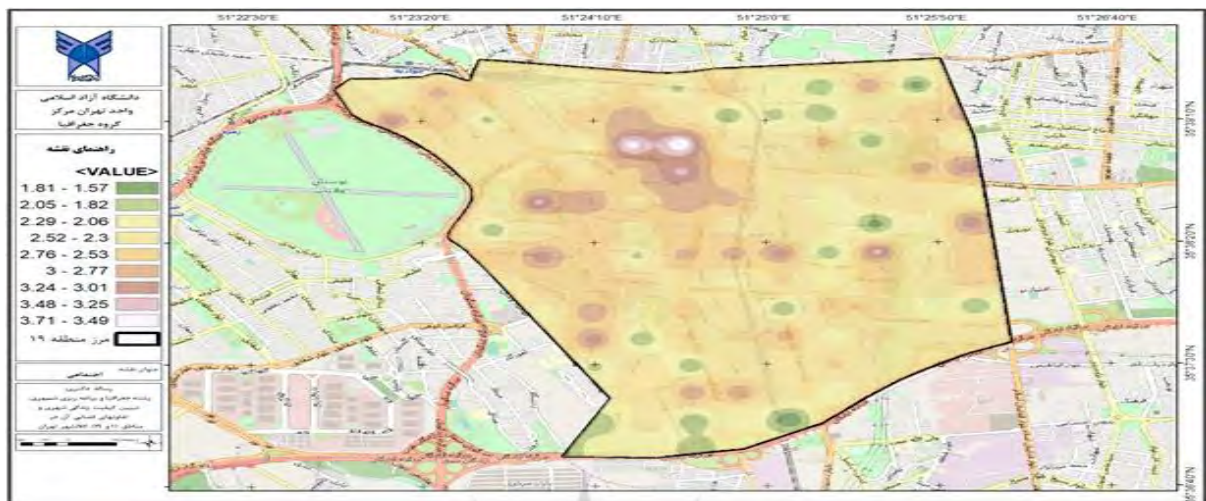
میزان ضریب موران برای خطرات زیاد برای رفت و آمد ساکنین در هنگام شب در منطقه ۱۹ کلانشهر تهران (۰,۳۱۹) به دست آمد که بیانگر الگوی تصادفی اندکی به سمت الگوی خوشه‌ای است. همچنین ضریب موران برای هرج و مرج و بی‌نظمی در منطقه ۱۹ کلانشهر تهران (۰,۰۹۹) به دست آمد که بیانگر الگوی به صورت خوشه‌ای است. برای همکاری با نهادهای محلی در منطقه ۱۹ کلانشهر تهران (۰/۰۰۸-) است مقدار شاخص موران عدد منفی است، بنابراین داده‌ها برای این امر از هم گسسته و پراکنده می‌باشند. از طرف دیگر ضریب موران برای تشکیل جلسات نظرسنجی در محله در منطقه ۱۹ کلانشهر تهران (۰/۰۴۴۱) است مقدار شاخص موران عدد منفی است، بنابراین داده‌ها برای این امر از هم گسسته و پراکنده می‌باشند و ضریب موران برای تشکیل در سازمان‌ها یا گروه‌های محله در منطقه ۱۹ کلانشهر تهران (۰/۰۴۷۸) به دست آمد که بیانگر الگوی تصادفی اندکی به سمت الگوی خوشه‌ای است. همچنین میزان ضریب موران برای احساس امنیت در منطقه ۱۹ کلانشهر تهران (۰/۰۳۴۹) به دست آمد که بیانگر الگوی تصادفی اندکی به سمت الگوی خوشه‌ای است و در نهایت میزان ضریب موران برای رضایت از زندگی در محیط در منطقه ۱۹ کلانشهر تهران (۰/۰۱۳۱) به دست آمد که بیانگر الگوی تصادفی اندکی به سمت الگوی خوشه‌ای است.

شکل ۶: موران مربوط به شاخص‌های اجتماعی در منطقه ۱۹ تهران Source: authors, 2019

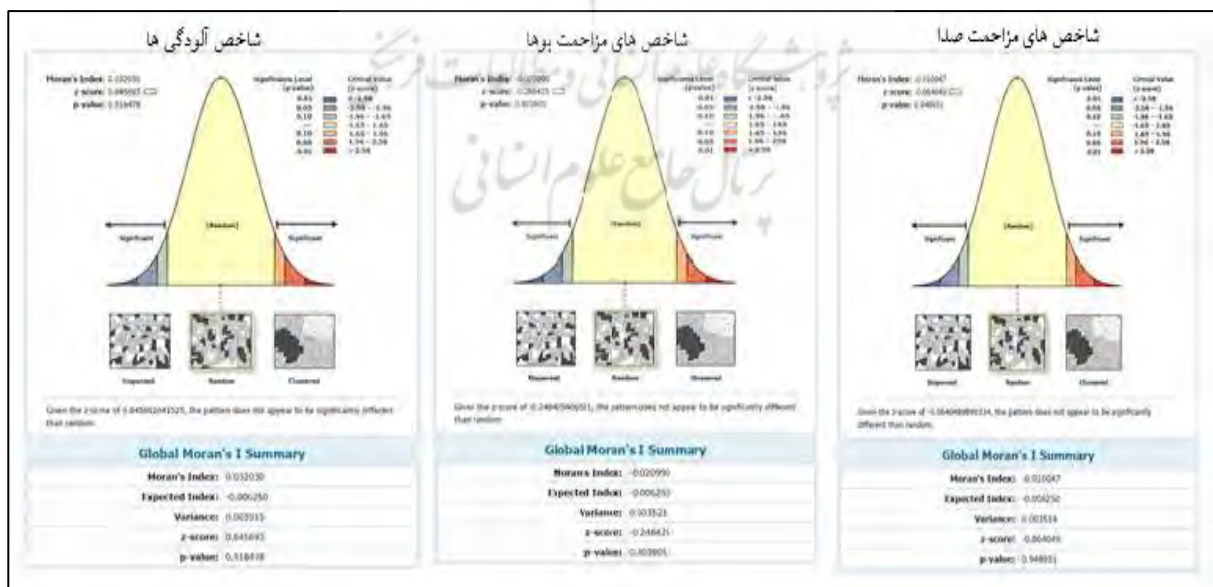
با توجه به نقشه نهایی (۶)، مربوط به شاخص های اجتماعی در منطقه ۱۹ کلان شهر تهران، می توان نتیجه گرفت که بیشتر عدد ارزشی در منطقه مابین ۱ تا ۳ است. بر این اساس می توان گفت که وضعیت منطقه ۱۹ کلان شهر تهران به لحاظ شاخص های اجتماعی مناسب نیست و تنها بخشی از مرکز منطقه به نسبت وضعیت مناسبی دارد.

نقشه ۱۰: نقشه نهایی موران مربوط به شاخص های اجتماعی در منطقه ۱۹ کلان شهر تهران Source: authors, 2019

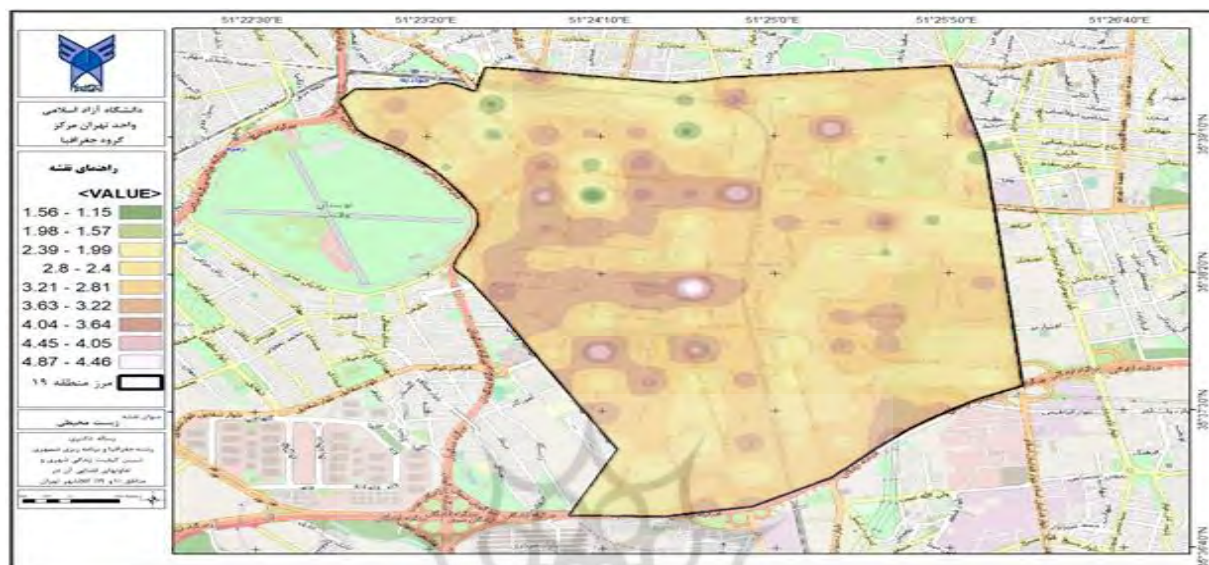
مدل موران مربوط به شاخص های زیست محیطی منطقه ۱۹

میزان موران مربوط به شاخص های کلی ناشی از مزاحمت های صدا در منطقه ۱۹ عدد منفی (۰/۰۱۰۰۴-) را نشان می دهد که این امر بیانگر داده های از هم گسسته و پراکنده است. همچنین موران مربوط به شاخص های کلی ناشی از مزاحمت های بوها در منطقه ۱۹ عدد منفی (۰/۰۲۰۹-) را نشان می دهد که این امر بیانگر داده های از هم گسسته و پراکنده است و ضریب موران برای شاخص های مربوط به آلودگی در منطقه ۱۹ کلان شهر تهران عدد (۰/۰۳۲۰) به دست آمده است که بیانگر الگوی تصادفی اندکی مایل به خوشه ای است.

شکل ۷: موران مربوط به شاخص های زیست محیطی منطقه ۱۹ تهران Source: authors, 2019

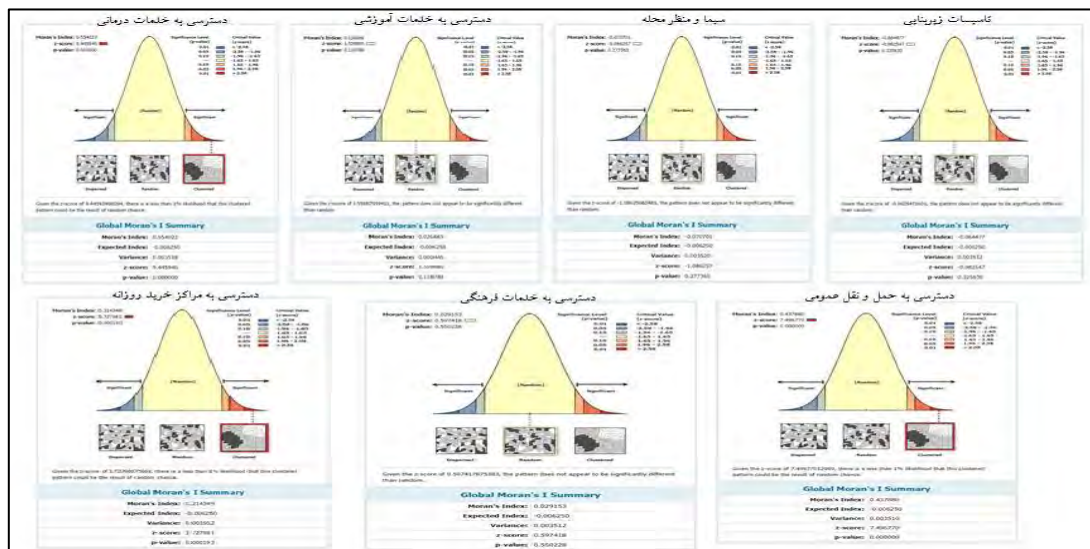
با توجه به نقشه نهایی (۷)، مربوط به شاخص‌های زیست محیطی در منطقه ۱۹ کلان‌شهر تهران، می‌توان نتیجه گرفت که بیشتر عدد ارزشی در منطقه مابین ۱ تا ۴/۰۴ است. بر این اساس می‌توان گفت که وضعیت منطقه ۱۹ کلان‌شهر تهران به لحاظ شاخص‌های زیست محیطی در حد تقریباً مناسب است. تنها در بخش‌های از شمال، شمال شرقی و جنوب شرقی وضعیت به نسبت جاهای دیگر نامناسب‌تر است.

نقشه ۱۱: نقشه مربوط به شاخص‌های زیست محیطی منطقه ۱۹ Source: authors, 2019

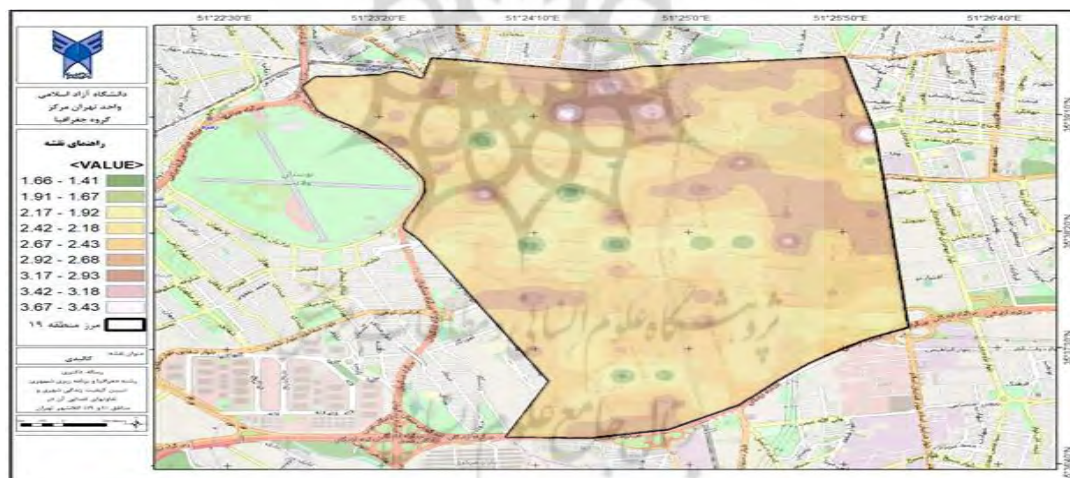
مدل موران مربوط به شاخص‌های کالبدی منطقه ۱۹

میزان ضریب موران برای دسترسی به تأسیسات زیربنایی در منطقه ۱۹ کلان‌شهر تهران (۰/۰۶۴۴-) است مقدار شاخص موران عدد منفی است، بنابراین داده‌ها برای این امر از هم گسسته و پراکنده می‌باشند. همچنین ضریب موران برای رضایت از نوع سیما و منظر شهری در منطقه ۱۹ کلان‌شهر تهران (۰/۰۷۰۷-) است مقدار شاخص موران عدد منفی است، بنابراین داده‌ها برای این امر از هم گسسته و پراکنده می‌باشند و برای خدمات آموزشی در محله در منطقه ۱۹ کلان‌شهر تهران (۰/۰۲۶۶) به دست آمد که بیانگر الگوی تصادفی اندکی به سمت الگوی خوشه‌ای است. از طرف دیگر میزان ضریب موران برای دسترسی به خدمات در منطقه ۱۹ کلان‌شهر تهران (۰/۰۵۵۴) به دست آمد که بیانگر الگوی خوشه‌ای است. ضریب موران مربوط به شاخص‌های کلی حمل و نقل عمومی در منطقه ۱۹ کلان‌شهر تهران عدد (۰/۴۳۷) به دست آمده که نشانگر الگوی خوشه‌ای و تمرکز خدمات حمل و نقل عمومی در این محدوده است و موران مربوط به شاخص‌های کلی فرهنگی در منطقه ۱۹ کلان‌شهر تهران عدد (۰/۰۲۹۱) به دست آمده که بیانگر الگوی تصادفی اندکی مایل به الگوی خوشه‌ای در محدوده مورد مطالعه است و در نهایت ضریب موران برای دسترسی به مراکز خرید در منطقه ۱۹ کلان‌شهر تهران (۰/۲۱۴) به دست آمد که بیانگر الگوی به صورت خوشه‌ای است.

شکل ۸: شاخص های موران در منطقه ۱۹ تهران Source: authors, 2019

با توجه به نقشه نهایی (۸)، مربوط به شاخص های کالبدی در منطقه ۱۹ کلان شهر تهران، می توان نتیجه گرفت که بیشتر عدد ارزشی در منطقه مابین ۱ تا ۳/۱۷ است. بر این اساس می توان گفت که وضعیت منطقه ۱۹ کلان شهر تهران به لحاظ شاخص های کالبدی در حد متوسط است. بخش های شمالی و شرق محدوده وضعیت مناسب تری در مقایسه با جهات دیگر دارند.

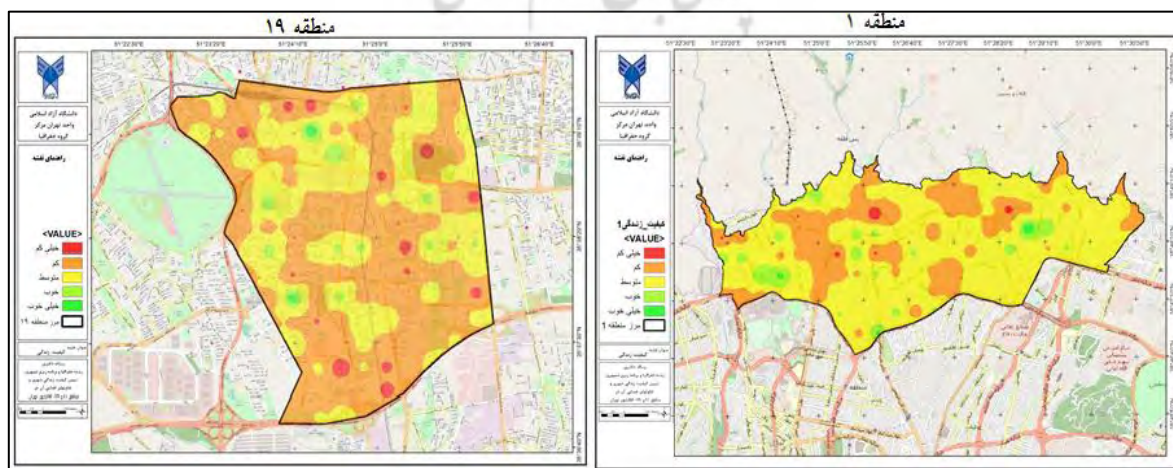
نقشه ۱۲: نقشه نهایی موران مربوط به شاخص های کالبدی منطقه ۱۹ کلان شهر تهران Source: authors, 2019

به طور کلی می توان گفت که عدالت اجتماعی و کیفیت زندگی دو مقوله اساسی و وابسته به هم می باشند، طوری که تغییر در ارزش های هر یک از این دو مقوله باعث تغییر در دیگری خواهد شد. هر گاه مدیران شهری در راستای نیل به عدالت اجتماعی و فضایی در سطح مناطق مختلف یک شهر اقدام کرده اند، مشاهده شده است که باعث تغییر مثبت در کیفیت زندگی ساکنان این مناطق شده است و بالعکس.

در این پژوهش وضعیت کیفیت زندگی و عدالت فضایی در دو منطقه یک و نوزده کلان شهر تهران مورد بررسی قرار گرفت و وضعیت برخورداری و رضایتمندی از ارائه خدمات و امکانات بررسی گردید. می توان گفت که با توجه به بررسی ها صورت گرفته و اطلاعات به دست آمده و پاسخ های ساکنان به سؤالات پرسشنامه توزیع شده، مدل موران و

نقشه‌های امکانات و خدمات و کیفیت زندگی در دو منطقه به لحاظ شاخص‌های اقتصادی وضعیت منطقه ۱ متوسط و متوسط رو به بالا است و تنها بخش‌هایی از شمال و مرکز منطقه با محدودیت‌هایی روبرو هستند. به لحاظ شاخص‌های اجتماعی نیز وضعیت منطقه ۱ متوسط و متوسط رو به بالا است و قسمت‌هایی در شمال، مرکز و شمال شرقی در مقایسه با جاهای دیگر وضعیت مطلوب‌تری دارند. به لحاظ شاخص‌های زیست‌محیطی وضعیت منطقه ۱ نامناسب برآورد شده است و این امر در بخش‌های شمال، مرکز و جنوب آن بیشتر دیده می‌شود که خود به عنوان یکی از تهدیدهای اصلی پیش روی منطقه است. از لحاظ شاخص‌های کالبدی منطقه ۱ متوسط و متوسط رو به بالا است و وضعیت بخش‌های شمال شرقی و جنوب شرقی محدوده تا حدی نامطلوب است. همچنین وضعیت منطقه ۱ از لحاظ برخورداری از شاخص‌های فرهنگی با توجه به ارزش‌های عددی به دست آمده متوسط و متوسط رو به بالا است و به غیر از بخش‌هایی در شمال و جنوب شرقی مابقی محدوده از توزیع مناسب برخوردار است. به طور کلی با توجه به نقشه شماره ۹، وضعیت رضایتمندی از کیفیت زندگی و عدالت فضایی در منطقه ۱ کلان‌شهر تهران در محدوده متوسط و متوسط رو به بالا قرار دارد.

در این راستا وضعیت منطقه ۱۹ کلان‌شهر تهران نیز از لحاظ شاخص‌های ذکر شده مورد بررسی قرار گرفت که به لحاظ شاخص‌های اقتصادی وضعیت منطقه ۱۹ به طور کلی نامناسب است و بخش عمده‌ای از این منطقه با محدودیت روبرو است. همچنین از لحاظ شاخص‌های اجتماعی وضعیت منطقه ۱۹ مناسب نیست و تنها بخش‌هایی از مرکز منطقه در مقایسه با جاهای دیگر وضعیت بهتری دارد. به لحاظ شاخص‌های زیست‌محیطی وضعیت منطقه ۱۹ مناسب برآورد شده است و در بخش‌های شمال، شمال شرقی و جنوب شرقی به نسبت وضعیت مطلوب نیست. از لحاظ شاخص‌های کالبدی منطقه ۱۹ متوسط است و بخش‌های شرقی محدوده در مقایسه با جاهای دیگر وضعیت مناسب‌تری دارند. همچنین وضعیت منطقه ۱۹ از لحاظ برخورداری از شاخص‌های فرهنگی با توجه به ارزش‌های عددی به دست آمده متوسط است و بخش‌هایی از شمال شرقی و مرکز دارای کمبودهایی می‌باشند و سراسر منطقه با کمبودهایی در توزیع امکانات و دسترسی به خدمات مواجه است. با توجه به نقشه شماره ۹، وضعیت رضایتمندی از کیفیت زندگی و عدالت فضایی در منطقه ۱۹ کلان‌شهر تهران در محدوده نامناسب است

نقشه ۱۳: وضعیت کیفیت زندگی در دو منطقه ۱ و ۱۹ تهران Source: authors, 2019

نتیجه‌گیری و دستاورد علمی پژوهشی

عدالت و تناسب و برابری به خاص‌ترین مفهوم، می‌تواند فقط پس از این که جامعه به توافق عام در مورد آنچه عادلانه و متناسب است، رسیده باشد حاصل گردد. در برنامه ریزی و تهیه منابع بر اساس عدالت تفاسیر مختلفی بیان شده است، ولی آنچه در ردیف اول در تعریف عدالت قرار می‌گیرد عبارت است از: توزیع عدالت و تناسب به عنوان برابری و مساوات که در آن هر فردی از مزایای عمومی یکسان، بدون در نظر گیری وضعیت اقتصادی-اجتماعی، توان مالی یا عدم آن، یا انواع دیگر ضوابط بهره‌مند گردند. در برنامه ریزی شهری آنچه می‌تواند به تحقق پذیری بیشتر عدالت اجتماعی در شهرها کمک نماید، توجه به عدالت فضایی و برنامه ریزی‌هایی است که تمرکز خدمات را عادلانه در مناطق مختلف توزیع نمایند. متأسفانه در نظام برنامه ریزی شهری ایران، توزیع منابع در شهر بر اساس یک سری سرانه‌ها در قالب طرح‌های جامع و تفصیلی صورت می‌گیرد که تأمل در آن‌ها نشان از بی‌توجهی به مفهوم عدالت اجتماعی در شهرهاست. بنابراین برای سنجش وضعیت عدالت توزیع خدمات در سطح شهر، به سبب پیوند فضایی-عملکردی، خدمات می‌بایست در ارتباط با هم در نظر گرفته شوند که نیاز به هماهنگی بین مدیریت‌های متنوع در توزیع این خدمات است و مدیریت یکپارچه شهری می‌تواند راه حلی در این زمینه باشد. همچنین توزیع خدمات شهری باید بر اساس تغییرات جمعیتی و شعاع خدمات‌رسانی و کارایی تسهیلات به عنوان عاملی تأثیرگذار در سنجش عدالت مدنظر قرار گیرد. از طرف دیگر وجود تعادل و هماهنگی بین نواحی و فضاها شهری و برقراری عدالت اجتماعی در دسترسی به کاربری‌های مختلف در شهرها یکی از اهداف توسعه پایدار محسوب می‌شود و در صورت عدم رعایت این اصل، سرمایه‌گذاری‌های انجام شده نه تنها باعث توسعه نخواهد شد، بلکه نابرابری‌های موجود را عمیق‌تر نموده و باعث رشد غده‌ای و ناهماهنگی با توان‌ها و ظرفیت‌های محیطی می‌شود.

بر این اساس برای کاهش و پر کردن کاستی‌های موجود، شاخص عدالت یکپارچه که مبتنی بر دورنمایی از تحلیل فضایی تئوری‌های دسترسی، سیستم اطلاعات جغرافیایی و مدل تحلیل فضایی از جمله ضریب موران و... توانسته‌اند مسأله دسترسی به تسهیلات شهری را نه تنها برای یک نوع خدمت خاص بلکه برای تعداد زیادی از خدمات تحلیل نماید و چگونگی پراکنش فضایی خدمات (تمرکز و تفرق) و در نهایت عدالت فضایی را تبیین نماید. بر این اساس تحلیل تمرکز فضایی خدمات شهری و چگونگی دسترسی به آن در قالب مدل یکپارچه دسترسی و تحلیل رابطه بین تمرکز خدمات و میزان دسترسی که به نوعی تصویرگر عدالت فضایی شهری است، مسأله اساسی تحقیق است. در این پژوهش به منظور تحلیل پراکنش فضایی خدمات شهری در رضایتمندی از وضعیت کیفیت زندگی در دو منطقه یک و نوزده کلانشهر تهران از ضریب موران در قالب سه الگوی فضایی خوشه‌ای، تصادفی و پراکنده و همچنین نقشه‌های کیفیت زندگی و پرسشنامه‌های مدون استفاده شد. نتایج نشان می‌دهد که در بسیاری از شاخص‌های مورد بررسی در این پژوهش از جمله شاخص‌های اجتماعی، اقتصادی، زیست محیطی، فرهنگی، اوقات فراغت، کالبدی و دسترسی به خدمات از لحاظ میزان و توزیع نوع امکانات تفاوت‌های مابین منطقه ۱ به عنوان یکی از مناطق تقریباً برخوردار کلانشهر تهران و منطقه نوزده به عنوان یکی از مناطق محروم و کمتر توسعه یافته تفاوت‌هایی وجود دارد. به گونه‌ای که در بیشتر شاخص‌ها وضعیت کیفیت زندگی منطقه یک در حد متوسط به

بالا بوده است و می‌توان گفت که نوعی رضایت از وضعیت کیفیت زندگی در بین ساکنان محدوده وجود دارد. تنها می‌توان به وجود تهدیدی به عنوان وضعیت نامناسب زیست محیطی و وجود انواع آلودگی از جمله صدا، بو، مزاحمت‌ها و... اشاره کرد که به عنوان یک تهدید بالقوه زندگی ساکنان منطقه را با مخاطره روبرو کرده است و می‌بایست مدیران شهری در برنامه‌های آتی به امر توجه ویژه‌ای داشته باشند و در راستای کاهش آن اقدام کنند. از طرف دیگر وضعیت کیفیت زندگی در منطقه ۱۹ کلانشهر تهران از بسیاری از شاخص‌های مورد بررسی در وضعیت متوسط رو به پایین قرار دارد که این امر در شاخص‌های اقتصادی، کالبدی، فرهنگی بیشتر نمایان است. به طوریکه از همین عوامل می‌توان به عنوان تهدیدهای پیش روی منطقه ۱۹ می‌توان نام برد که می‌تواند مدیران شهری در راستای کاهش نابرابری‌های فضایی موجود و همچنین بهبود وضعیت کیفیت زندگی گام‌های مؤثر و عملی بردارند.

برای کاهش و پر کردن کاستی‌های موجود، شاخص عدالت یکپارچه که مبتنی بر دورنمایی از تحلیل فضایی تئوری‌های دسترسی، سیستم اطلاعات جغرافیایی و مدل تحلیل فضایی از جمله ضریب موران و... توانسته‌اند مسئله دسترسی به تسهیلات شهری را نه تنها برای یک نوع خدمت خاص بلکه برای تعداد زیادی از خدمات تحلیل نماید و چگونگی پراکنش فضایی خدمات (تمرکز و تفرق) و در نهایت عدالت فضایی را تبیین نماید. بر این اساس تحلیل تمرکز فضایی خدمات شهری و چگونگی دسترسی به آن در قالب مدل یکپارچه دسترسی و تحلیل رابطه بین تمرکز خدمات و میزان دسترسی که به نوعی تصویرگر عدالت فضایی شهری است، مسئله اساسی تحقیق است. در این پژوهش به منظور تحلیل پراکنش فضایی خدمات شهری در رضایتمندی از وضعیت کیفیت زندگی در دو منطقه یک و نوزده کلانشهر تهران از ضریب موران در قالب سه الگوی فضایی خوشه‌ای، تصادفی و پراکنده و همچنین نقشه‌های کیفیت زندگی و پرسشنامه‌های مدون استفاده شد. نتایج نشان می‌دهد که در بسیاری از شاخص‌های مورد بررسی در این پژوهش از جمله شاخص‌های اجتماعی، اقتصادی، زیست محیطی، فرهنگی و کالبدی از لحاظ میزان و توزیع نوع امکانات تفاوت‌های مابین منطقه ۱ به عنوان یکی از مناطق تقریباً برخوردار کلانشهر تهران و منطقه نوزده به عنوان یکی از مناطق محروم و کمتر توسعه یافته تفاوت‌هایی وجود دارد. به گونه‌ای که در بیشتر شاخص‌ها وضعیت کیفیت زندگی منطقه یک در حد متوسط به بالا بوده است و می‌توان گفت که نوعی رضایت از وضعیت کیفیت زندگی در بین ساکنان محدوده وجود دارد. تنها می‌توان به وجود تهدیدی به عنوان وضعیت نامناسب زیست محیطی و وجود انواع آلودگی از جمله صدا، بو، مزاحمت‌ها و... اشاره کرد که به عنوان یک تهدید بالقوه زندگی ساکنان منطقه را با مخاطره روبرو کرده است و می‌بایست مدیران شهری در برنامه‌های آتی به امر توجه ویژه‌ای داشته باشند و در راستای کاهش آن اقدام کنند. از طرف دیگر وضعیت کیفیت زندگی در منطقه ۱۹ کلانشهر تهران از بسیاری از شاخص‌های مورد بررسی در وضعیت متوسط رو به پایین قرار دارد که این امر در شاخص‌های اقتصادی، کالبدی، فرهنگی بیشتر نمایان است. به طوری که از همین عوامل می‌توان به عنوان تهدیدهای پیش روی منطقه ۱۹ می‌توان نام برد که می‌تواند مدیران شهری در راستای کاهش نابرابری‌های فضایی موجود و همچنین بهبود وضعیت کیفیت زندگی گام‌های مؤثر و عملی بردارند.

References

- Barati, naser, yazdanpanh shahabadi, Mohamad Reza. (2012). Study of the Relationship between Social Capital and Quality of Life in the Urban Environment (Case Study: New Town of Pardis), [In Persian], Journal of Cultural Society: Vol. 2, No. 1; pp 25 - 49.
- Cuadrado-Ballesteros, B. Garcia-Sanchez, I.M. Prado-Lorenzo, J.M, (2012), Effects of different modes of local public services delivery on quality of life in Spain. Journal of Cleaner Production 37(68-81).
- Diener E, Eunkook, S, (1998), Measuring quality of life: Economic, Social, And Subjective indicators, Social Indicators Research to, 1997: 189 -216.
- Faraji Malayee, Amin, Azimi, Azadeh and Ziari, Karmatallah, (2011), Analysis of the Dimensions of Quality of Life in Urban Areas of Iran, [In Persian], Research and Urban Planning, Year 1, No. 2, pp.1-16.
- Fryback, D. G. Palta, M. Cherepanov, D. Bolt, D. & Kim, J.-S,(2010), "Comparison of Five Health Related Quality-of-Life Indexes Using Item Response Theory Analysis". Medical Decision Making: An International Journal of the Society for Medical Decision Making, 30(1): 5–15. doi:10.1177/0272989X09347016
- Ghalibaf, Mohammad Baqer, Rustae, Mojtaba, Ramezanzadeh, Mehdi, Taheri, Mohammad Reza, (2012), Evaluation of Urban Quality Of Life, (Yftabad Abad Neighborhood), [In Persian], Geographical Society of Iran Quarterly, Year 9, No. 31.
- Ghiasvand, Elham, (2008), The Impact of Social Capital on the Quality of Life of Residents of Urban Communities, [In Persian], Consulting Engineers Quarterly, No. 45.
- Hafez Nia, Mohammad Reza (2014), Introduction to Research in the Humanities, [In Persian], Tehran, 19th Edition. The Study and Tadnin Organization of the Humanities Books of Universities (position), Human Sciences Research and Development Center.
- Hardi, P. and Pinter, L,(2006), City of Winnipeg Quality of Life Indicators, In Sirgy, M. J., Rahtz, D., and Swain, D. [eds] Community Quality of Life Indicators: Best Cases 2, Springer.
- Hatami Nejad, Hussein, Manouchehri, Ayoub, Baharloo, Iman, Ebrahimpour, Ahad and Hojjat Hataminejad (2013). "City and Social Justice: An Analysis of Neighborhood Inequalities (Case Study, Old Townships of Miandoab)", [In Persian], Quarterly Journal of Human Geographic Research, No. 90, pp. 41-63
- Hataminejad, Hussein, Abdi, Naseh (2008). "Political Economy and Urban Space, [In Persian]," No. 237-238, pp. 196-205.
- Hellegers, Stan(2000). Justice and Mobilities in the Netherlands. Master Thesis Human Geography. Rad baud University Nijmegen
- Iveson, Kurt(2011). Social or Spatial justice?. Marcuse and Soja. On the right to the city. City VOL. 15, NO 2.
- Malkina Pykh, Irina G And Pykh, Yuri A,(2007), " Quality of Life indicator at different scales: theoretical background". Ecological Indicators. No 228.
- McCrea, R., Shyy, T. K. and Stimson, R,(2006), What is the Strength of the Link Between Objective and Subjective Indicators of Urban Quality of Life?, Applied Research in Quality of Life, 1(1): 79 - 96.
- Mohammadi, Jamal, Khan Aghaei, Azam, Razm Pouri, Ali Akbar (2017), Evaluation of Quality of Life Indicators in Small Towns (Case Study: Dena City), [In Persian], Geographic Space Quarterly, No. 55, pp. 87-109
- Rinner, C,(2007), A geographic visualization approach to multi criteria evaluation of urban quality of life, International Journal Geographic Information Science, Vol.21, no.8.
- Sajjadian, Nahid, Nemat, Morteza; Daman Bagh, Safia; Shojaeen, Ali (2017), An Analysis of Urbanization and Quality of Life in Ahwaz Metropolis, [In Persian], Geography and Urban and Regional Development, No. 18; pp214-187.
- Statistics Center of Iran, (2016),The results of general census of population. [In Persian],Tehran, Statistics Center publication.
- Talen, E. and Shah, S, (2007), Neighborhood Evaluation Using GIS: An Exploratory Study, Environment and Behavior, 39.

- Varesi, Hamid Reza, ghaedrhematy, Safar, Bastani Far, Iman (2008). "Investigating the Impact of Urban Distribution on Population Spatial Disbalance (Case Study: Isfahan City Regions)", [In Persian], Geography and Development Magazine, pp. 91- 106
- Varesi, Hamid Reza, Zangi Abadi, Ali, Yaghfour, Hussein (2009). "A Comparative Study of the Distribution of Urban Public Services in terms of Social Justice", [In Persian], Geography and Development Quarterly, No. 11, pp. 139- 156.
- Wisser. G(2003). Spatialities of Social Justice and Local Government Transition: Notes on and For South African Social Justice Discourse. South African Geographical Journal. VOL. 85(2).
- Young, A. Odoms, (2008), Factors that influence body image representations of Black Muslim women. Soc Sci Med. 2008. 66. pp: 2573 ,2584.
- Zakirian, Malihe, Mousavi, Mirnjaf and Ali Bagheri Kashkoli (2011). "An analysis of population distribution and distribution of services in neighborhoods of Meybod in terms of sustainable development", [In Persian], Journal of Urban Planning and Research, Year 1, No 2, pp. 84-61
- Zarabi, Asghar, Mousavi, Mirnejf (2011). "Spatial Analysis of Population Distribution and Distribution of Services in Yazd", [In Persian], Geographical Quarterly, No. 97, pp. 46-27.
- Ziyari, Karmatallah, Ahmad Tozeh, Vahed, Soleimani, Hadi, Cheraghi, Ramin and Marroofi, Ayyub (2015), An Analysis of Spatial Distribution of Population Distribution and Distribution of Services at the Surroundings of Saghez City, [In Persian], Geography Quarterly (Regional Planning), No. 3, Pp. 21-40.

